

Lunds Universitet

ÄKPN03 Professionsutveckling och individuellt lärande, 30 hp

Examensarbete, 15 hp

Seminariedatum: 2018-05-29

LUNDS
UNIVERSITET

Demokratisk medvetenhet & medborgarskapande

- en undersökning utifrån elevernas perspektiv

Författare: Majd Shawish & Mari Riise

Handledare: Ingrid Bosseldal

Examinator: Roger Johansson

Abstrakt

Arbetets art:	Examensarbete, 15 hp.
Sidantal:	52 sidor (inklusive referenser och bilagor)
Titel:	Demokratisk medvetenhet & medborgarskapande -en undersökning utifrån elevernas perspektiv
Författare:	Majd Shawish och Mari Riise
Handledare:	Ingrid Bosseldal
Datum:	2018-05-29
Sammanfattning:	<p>Med den snabbföränderliga världen i åtanke och med hänsyn till olika utmaningar som påverkar det svenska samhället idag såsom extremismen, rasismen, digitalisering, klimatförändringar med mera är det aktuellt att undersöka elevers kunskaper, upplevelser och uppfattningar om demokrati och medborgarskapande. Eleverna som är framtida medborgare, måste få den bildning som behövs för att tillgodose det svenska samhällets demokratiska uppdrag och behov, i syfte till att klara och ta sig an utmaningarna och stärka och utveckla demokratin. Syftet är att undersöka en grupp åttondeklasselärares kunskaper och förhållningssätt till demokrati och medborgarskapande på fyra olika skolor i Helsingborg och Malmö. Dessutom hur eleverna uttrycker sig gällande sina upplevelser av demokrati i skolan. Arbetet undersöker även om vissa variabler, som genus, modersmål och att vara nyanländ, har en betydelse angående elevers uppfattningar och upplevelser gällande demokrati. Under arbetets gång har det blivit aktuellt att kontakta de aktuella skolornas rektorer för att ta reda på skolans inställning till elevernas möjliga rättigheter. Arbetet utgår från elevers perspektiv men är även en vägledning till andra aktörer i skolan såsom lärare och skolledning, så att alla i skolan kan dra nytta av resultaten för att belysa olika viktiga frågor, i syfte till att utveckla demokrati och medborgarskapande i skolan som åligger skolans uppdrag. Arbetet har tre frågeställningar och den första undersöker vilka kunskaper och uppfattningar om demokrati varje grupp visar i de aktuella skolorna i årskurs åtta. Den andra frågan är att undersöka hur dessa elever upplever demokrati och sitt eget inflytande på skolan och hur respektive skola ser på elevers möjliga rättigheter. Den tredje frågan undersöker om det finns mönster i våra resultat som pekar mot skillnader på elevers kunskaper och uppfattningar gällande demokrati och medborgarskapande, med avseende på olika variabler. Variabler som undersöks är genus, modersmål och nyanlända. För att bearbeta dessa frågor använder vi oss av en kvantitativ enkätundersökning och en kvalitativ intervjuundersökning. Enkäten delas ut i en digital form i skolorna där elevunderlaget och geografin skiljer sig där två skolor är i Malmö och två är i Helsingborg. En skola i varje stad har flest elever med andra modersmål än svenska. Intervjuerna riktar sig till elevrådet i årskurs åtta på de aktuella skolorna. En teoretisk referensram och tidigare forskning om ämnet banar vägen för undersökningarna. Här lyfts en historisk överblick fram om skolans demokratiska uppdrag såsom även en tidigare undersökning. Teorin belyser även litteratur som tar upp världens föränderligheter de sista 20-30 åren och hur dessa förändringar skapar ett behov av att se pedagogik och utbildning i ett nytt ljus och på nya sätt i ett demokratiskt samhälle. Efter detta presenteras resultaten på de kvantitativa och kvalitativa undersökningarna. Till exempel visar enkätresultaten att eleverna har god förståelse gällande allmänna kunskaper om demokrati men de visar olika uppfattningar när det gäller deras inflytande i skolan. Resultaten utifrån olika variabler visar varierande uppfattningar och upplevelser trots att man kan konstatera att elever med svenska som modersmål visar bättre förståelse gällande allmänna kunskaper om demokrati i skolan. När det gäller elevers upplevelser och relationer med lärarna får vi också varierande resultat. Utifrån enkätundersökningens öppna fråga går det att uppmärksamma att nästintill hälften av alla elever uppger att de <i>inte upplever</i>, <i>delvis upplever</i> eller <i>inte vet</i> om de upplever demokrati i skolan. Efter enkätens resultat presenteras intervjuernas resultat där det går att konstatera att de skolor som omfattar mest elever med annat modersmål inte har ett fungerande elevråd jämfört med skolor där flest elever har svenska som modersmål.</p>
Nyckelord:	Demokrati, medborgarskapande, elever, skola, medvetenhet, förändring, läroplan, undersökning

Innehåll

Förord	sid. 4
1. Introduktion	sid. 5
1.1 Bakgrund.....	sid. 5-7
1.2 Syfte.....	sid. 7
1.3 Frågeställningar.....	sid. 7
1.4 Definitioner av begrepp.....	sid. 8
1.4.1 Medveten.....	sid. 8
1.4.2 Demokrati.....	sid. 8-9
1.4.3 Medborgarskapande.....	sid. 9
2. Teoretisk referensram och tidigare forskning	sid. 10
2.1 En historisk överblick av skolans demokratiska uppdrag.....	sid. 10-11
2.2 Ekonomins påverkan på demokratiuppdraget i skolan.....	sid. 11-13
2.3 Utbildningsprocessens möjliga fält.....	sid. 13-15
2.4 Färdigheter kopplade till skolans medborgarskapande.....	sid. 15-16
2.5 Elevernas tydliga inflytande men otydliga rättigheter.....	sid. 16-17
2.6 Tidigare undersökningar.....	sid. 17-19
3. Metod	sid. 20
3.1 Metodansats.....	sid. 20-21
3.2 Undersökningsmetod.....	sid. 21-24
3.3 Urval.....	sid. 24
3.4 Genomförande.....	sid. 24-25
3.5 Undersökningens kvalitet.....	sid. 25-26
4. Resultat	sid. 27
4.1 Skolornas inställning gentemot elevers rättigheter i skolan.....	sid. 27
4.2 Kvantitativ enkätundersökning.....	sid. 27
4.2.1 Variabeln genus.....	sid. 27-29
4.2.2 Variabeln modersmål.....	sid. 30-32
4.2.3 Variabeln nyanlända.....	sid. 32-34
4.2.4 En generell överblick över enkätens resultat.....	sid. 34-36
4.3 Kvalitativ intervjuundersökning.....	sid. 36-38
5. Sammanfattning & Diskussion	sid. 39-44
6. Avslutning	sid. 45
Referenser	sid. 46-47
Bilagor	sid. 48
Bilaga 1) Brev till elever och lärare.....	sid. 48
Bilaga 2) Enkätundersökning.....	sid. 49-50
Bilaga 3) Intervjufrågor.....	sid. 51
Bilaga 4) Brev till rektor.....	sid. 52

Förord

Det är en speciell resa att utföra ett examensarbete. En resa där vi förutom hårt arbete också fått ny lärdom och fördjupning i vårt yrke som lärare. När du utför ett något större arbete som kräver längre tid, större tålamod och djupare kunskaper får man också insikt i sin litenhet, delen i det stora hela.

Demokrati är inget självklart, har aldrig varit och kommer heller aldrig att bli. Sverige blev en parlamentarisk demokrati den 24 maj 1919 med allmän och lika rösträtt för kvinnor och män. Det är inte ens 100 år sen och mor och farföräldrar levde då. Samhällsstyret förändras hela tiden på olika sätt under olika tider och med vårt arbete har vi förstått att även denna tid endast är en *del* av en tid i historien. Men vare sig om vi upplever att demokratin i dag är sårbar eller ej, är det viktigt som den amerikanska filosofen Martha Nussbaum säger; vill vi leva i demokrati behöver vi ständigt upprätthålla den genom gemensamt arbete:

The argument I have been making is intended as a call to action. If it should turn out that things are less bad than I believe them to be, we should not breathe a sigh of relief; we should do exactly what we would if we believed things were pretty bleak. We should redouble our commitment to the parts of education that keep democracy vital. Even if it should turn out that they are not as profoundly threatened as I believe them to be, they are clearly vulnerable and under great pressure in an era of economic globalization.
(Nussbaum, 2010, s. 122)

Vi vill rikta ett stort TACK till alla som hjälpt oss att genomföra arbetet! Skolorna med sina rektorer i Malmö och Helsingborg där inblandade lärare stöttat, visat intresse och engagemang. Speciellt TACK till alla fantastiska elever som gjort det möjligt för oss att kunna göra detta spännande arbete! TACK till vår lektor Glen Helmstad för att vi hela tiden upplevt ditt stöd för att vi ska lyckas. TACK också till vår bästa handledare, doktorand Ingrid Bosseldal, som har hjälpt oss betydande mycket och så som bara hon kan. Sist men inte minst TACK till *alla* våra studentkollegor som på olika sätt inspirerat oss på vägen mot detta arbete under våra föreläsningar, till Klara och Fredrik och till våra opponenter Daniel och Robert som läst och lämnat betydelsefull respons till arbetet.

Majd Shawish & Mari Riise

1. Introduktion

Man kan påstå att "allt är politik", men hur mycket man än skulle önska kan man däremot inte påstå att "allt är demokrati". För medan politiken alltid finns närvarande i en eller annan form, så är demokrati något vi upprätthåller och skapar i våra liv varje dag. Den går inte att ta för given och ska inte tas för given heller. Demokrati är komplext i vårt samhälle och inte minst i skolan. När samhället och världen genomgår olika förändringar behöver demokratin aktualiseras och värnas om på ett förnyat sätt. När vi som lärare går in på skolan eller i klassrummet kan vi inte enbart luta oss mot vårt ämne. Skolans uppdrag är även att bilda och utbilda elever till demokratiska medborgare.

Ser vi inte behovet av detta viktiga arbete i skolan i dag finns risken att vi utarmar demokratin och förstärker olika skillnader, istället för förstärkning av gemensamma demokratiska värderingar. Skolverket slår fast att skolan ska förankra demokratiska värden och främja elevers utveckling till aktiva, kreativa och ansvarskännande individer och medborgare. Det allra första som möter oss när vi läser om skolans uppdrag och värdegrund är:

Skolväsendet vilar på demokratin grund. Skollagen (2010:800) slår fast att utbildningen inom skolväsendet syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. Var och en som verkar inom skolan ska också främja aktning för varje människas egen värde och respekt för vår gemensamma miljö. (Lgr 11, s. 7)

När en kommunal högstadieskola i Malmö beslutades läggas ned helt på grund av ekonomin, och slås ihop med en redan mycket stor skola försökte eleverna på den stora skolan genom sina rättigheter, höja sina röster och även strejka, de försökte tala om för ansvariga politiker att detta inte alls var en bra sak att genomföra (Sydsvenskan, 2015). De ledande lyssnade inte på eleverna och skolan fick genom sammanslagningen ännu mer problem än vad den redan hade i det utsatta området. Man kan fråga sig hur dessa elevers inställning till demokrati blir? Inte alla blir kanske starkare av misslyckanden i den åldern, men ändå behöver vi vuxna stå bredvid för att ingjuta hopp och visa att demokratin trots allt är att lita på.

1.1 Bakgrund

Håller demokratin i Sverige och i skolan på att urholkas? De senaste 20 åren har förändringar i världen påverkat samhället på olika sätt. Det handlar om många och omfattande faktorer såsom digitalisering/internet, sociala medier, migration, stora klimatförändringar och ett mer mångkulturellt samhälle. Dessutom är krigsföring i form av terrorism och med det växande högerextremism, ännu en faktor som kan påverka demokratin. Magnus Dahlstedt professor i etnicitet och Maria Olson docent i pedagogik, skriver om demokratin och utbildningens kris på grund av bland annat "vikande medborgerligt engagemang" och "ett hotfullt utbredande av utanförskap" (Dahlstedt och Olson, 2014, s. 21). De säger:

Utbildning är inte bara en fråga om kunskaper och färdigheter utan också en fråga om att fostra morgondagens medborgare. (Dahlstedt och Olson, 2014, s. 7)

Medborgarfostran behöver ses utifrån sin bestämda samhällliga och historiska kontext säger Dahlstedt och Olson. Medborgare är inte en och densamma genom tiderna, och gällande utbildning handlar det om att dels kunna se utbildningens roll i det omgivande samhället dels omvänt kunna se hur det omgivande samhället formar utbildningens roll (ibid., s. 7-8).

I UNHCR:s rapport från 2016 (UNHCR, 2017, s. 2) går det att läsa att det aldrig har varit så många människor som flytt från krig, konflikter och förföljelser som i dag. I slutet av 2016 var det 65,6 miljoner på flykt varav *hälften* var barn (ibid., s. 2). Det har gjort att vi i skolan har ett ökat antal nyanlända elever, som ofta flytt från krigsdrabbade länder. Det är en ny situation i Sverige som skapar nya utmaningar i skolan. Skolverket har kommit ut med en reviderad upplaga av Läroplanen (Lgr 11, reviderad 2017) och nyutgåvan tar hänsyn till skolans nya utmaningar.

Att aktivt undervisa och arbeta med demokratiska värderingar som vårt samhälle är byggt av är ständigt aktuellt, men behöver betonas ännu mera i dagens samhälle där skolan är en viktig plattform för detta arbete. Det är lagstadgat att skolan ska bilda och utbilda elever i de demokratiska värderingar som samhället vilar på (Skollag, 2010:800). Lgr 11 pekar på samhällets nya befolkningssituation och utvecklingen av demokratiska värden såsom medvetenhet, delaktighet och empati, som är viktiga förmågor att arbeta med i skolan. Internationaliseringen, så som Skolverket benämner det, är en ytterligare del som är viktig att inkludera i skolans arbete. I detta blir värden såsom "det gemensamma kulturarvet" och "medvetenhet", inte bara viktigt utan avgörande, att arbeta med för att tillsammans bygga upp och stärka demokratin i skolan och i samhället:

Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar. Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som arbetar där. (Lgr 11, s. 7)

Professor Nihad Bunar skriver om en trend där skolan är segregerad på flera ställen runt om i landet (Bunar, 2017, s. 459-460). I detta har Skolverket vidare pekat på att decentraliseringsreformen som genomfördes 1992, är *en* faktor som gjort att skolan gått mot segregation (Larsson & Westberg, 2016, s. 412-413). I spåret av decentraliseringen har antalet friskolor fördubblats sedan år 2000 och organisationen för dem har även förändrats märkbart. Vid 90-talets början var det framförallt stiftelser och ekonomiska föreningar som var friskolors huvudmän, men på 2000-talet har även aktiebolag och större utbildningskoncerner etablerat och involverat sig i det fria skolvalet. Statens skolpeng till alla elever tillsammans med decentraliseringen har därför gjort skolan till en attraktiv marknad som lockar olika företag som sammankopplar skolan med ekonomisk vinst eller förlust.

En annan faktor som Skolverket belyser gällande ökandet av segregerade skolor, är den socioekonomiska bakgrundens konsekvenser (ibid., s. 412-413). Det har blivit vanligare att elever med samma sociala bakgrund samlas på samma skolor, vilket också har visat att skillnader i studieresultaten har ökat mellan skolor och elevgrupper. Det finns skolor med nästintill enbart elever med annat modersmål än svenska och skolor med mestadels elever med svenska som modersmål.

I syfte att mäta och utvärdera olika aspekter i den svenska skolan finns det flera undersökningar som mäter och värderar, såsom till exempel PISA (Programme for International Student Assessment) och ICCS (International Civic and Citizenship Study). ICCS är en internationell studie som gjordes första gången år 2009 i 38 olika länder. Den följdes upp år 2016 i 24 olika länder varav 21 länders resultat redovisades eftersom tre länder inte uppfyllde kraven för urval angående antal deltagande skolor (Skolverket, 2010 och Skolverket, 2017). Studien undersöker hur unga människor i årskurs åtta förbereds i skolan för att bli medborgare, vilket har gjorts genom att undersöka deras kunskaper och attityder gentemot samhälls- och medborgarfrågor. ICCS visar olika skillnader på resultat i samband med elevers kön, socioekonomiska förutsättningar och bakgrunder (Skolverket, 2017, s. 8-9). ICCS har fått betydelse för vår egen studie inom ramen för det här examensarbetet, vilket vi återkommer till i teoridelen och diskussionen.

Har då stora förändringar i världen, samhället och skolan gjort att vi inte hunnit med demokratisk bildning och utbildning i skolan som vi borde? Är demokratin hotad i skolan idag eller är den stabilt grundad i elever ändå, trots dessa förändringar? Hur ser egentligen kunskapen och medvetenheten om demokratin och medborgarskapandet ut i dag bland elever, och hur mycket utövas det i skolan och i klassrummen? Detta är våra bakomliggande frågor i arbetet där vi utgår från skollagen och den senaste reviderade läroplanen.

1.2 Syfte

Syftet med vårt examensarbete är att undersöka en grupp åttondeklasselevers kunskaper och förhållningssätt till demokrati och medborgarskapande, med särskilt fokus på hur eleverna upplever detta i skolan. Som en del av det övergripande syftet ingår också att undersöka om faktorer som genus, modersmål och om eleven är nyanländ påverkar elevernas kunskaper, uppfattning, upplevelser gällande demokrati och medborgarskapande. Vi har dessutom kontaktat elevernas rektorer om hur respektive skola ser på frågan om elevers möjliga rättigheter till inflytande i skolan.

Vår förhoppning är även att genom arbetet kunna belysa vissa områden som blir viktiga gällande skolans uppdrag att bilda elever till demokratiska medborgare. I detta vill vi inte lyfta fram en speciell riktning utan som sagt *belysa* vad som kan vara relevant med tanke på de resultat vi får fram och den teori vi behandlar.

1.3 Frågeställningar

- Vilka kunskaper och uppfattningar visar elever i årskurs åtta om sitt medborgarskapande och sina demokratiska rättigheter och skyldigheter?
- Hur upplever eleverna sitt demokratiska inflytande i skolmiljön och hur ser respektive skola på elevernas möjliga rättigheter?
- Finns det mönster i våra resultat som pekar mot skillnader på elevers kunskaper, upplevelser och uppfattningar gällande demokrati och medborgarskapande, beroende på: genus, om eleven är nyanländ eller om eleven har ett annat modersmål än svenska?

1.4 Definitioner av begrepp

I arbetet tas begrepp upp som medvetenhet, demokrati, demokratiska rättigheter och medborgarskapande. Nedan förklaras begreppen.

1.4.1 Medveten

Att en person är *medveten* innebär enligt SAOB (2018) att en person *inser innebörden av något*, till exempel att inse innebörden av att försöka påverka eller förändra något på skolan genom att boka tid med rektorn för att samtala med denna om en önskvärd förändring. Det betyder inte att denna exempelvis elev, får igenom sin önskan om förändring, men det betyder att eleven har en *klar insikt i och till fullo inser* att ett möte med rektorn *kan* innebära att förändringen får ta sin början och plats. Med bakgrund till elevens klara insikt om att rektorns mandat går att påverka med ett möte, är eleven även medveten (åtminstone till en viss del) om sina demokratiska rättigheter.

Medvetenhet är i vidare begrepp enligt SAOB (2018) en sammanfattning av de psykiska processer som hänför sig till medvetandet, själslivet. Vi kommer att använda *medvetenhet* när det gäller insikter av större sammanhang och *medveten* när det gäller en elevs eller persons klara insikt i något.

1.4.2 Demokrati

Demokrati är ett stort begrepp och ordets betydelse är *folkstyre* eller som SAOB (2018) skriver: *styrelseform i vilken makten vilar hos folket*. Demokrati är ett styrelseskick där makten ska utgå från medborgare genom allmänna och fria val. Om ett land har ”faktiskt demokrati” kan alltid diskuteras, men om vi utgår från att Sverige har allmänna och fria val så menar vi, i vår uppfattning och i vårt arbete, att Sverige är ett demokratiskt land. Läroplanen och skollagen slår fast att skolan ska vila på demokratins grund (Lgr 11, s. 7) och den slår även fast att förmedlingen av kunskaper om demokrati och värden, inte är tillräcklig, utan att lärares undervisning ska *bedrivas* i demokratiska arbetsformer:

Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen ska bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet. Den ska utveckla deras förmåga att ta ett personligt ansvar. [...] (Lgr 11, s. 8)

När vi skriver om demokrati och demokratiska rättigheter i arbetet, går vi i samma riktning som läroplanen, det vill säga att undervisningen i skolan ska bedrivas med demokratiska arbetsformer. Med hänvisning till att *skolväsendet vilar på demokratins grund* (ibid., s. 7) och att undervisning med demokratiska arbetsformer ska förbereda eleverna till att delta aktivt i samhället och leda dem till utveckling av förmågan att ta ett personligt ansvar (ibid., s. 8), tar vi vår tolkning ett steg till, där vi anser att inte endast undervisningen utan all pedagogisk verksamhet på skolan ska bedrivas med demokratiska arbetsformer. Genom läraren och undervisningen ska eleverna få möjlighet att *kunskapsmässigt* lära sig om demokrati som styrelseform och begrepp, men de ska också genom pedagogers och rektorers exempel, i praktiken praktiskt få lära sig *hur* och på *vilka sätt* man värnar om och utvecklar demokratiska värden och arbeten. Exempelvis, en rektor som inte låter lärarna få komma till tals och påverka skolutvecklingen, kanske får mycket uppfyllt av det hen (och kanske kommunen)

anser ska uppfyllas på skolan utan att någon lägger sig i, men hen utför inte arbetet med demokratiska arbetsmetoder.

1.4.3 Medborgarskapande

Medborgarskap betyder enligt SAOB att man ”tillhör en viss stat” (2018) såsom ”staten” Sverige. Förenklat sagt kan man säga att alla med ett svenskt pass är svenska medborgare och i detta ingår både rättigheter och skyldigheter enligt lagen, såsom till exempel rösträtt från 18 år eller skolplikt i grundskolan. *Medborgarskapande* har en viss tyngdpunkt på ”skapande” vilket kommer från ordet ”skapa” som är ett verb och alltså något man utför. Det ”utförandet /görandet” kan vara på en individuell nivå, till exempel eleven har en rättighet att själv bestämma om hen vill vara med i elevrådet. Det kan också vara på en kulturell eller social nivå, där svenska skolan till exempel har i uppdrag att både bilda och utbilda elever genom demokratiska arbetsformer (Lgr 11, s. 8). Här blir medborgarskapandet en demokratisk och politisk samhällsfråga, där elever till exempel inte själva får bestämma om de ska gå i grundskolan.

Så ett medborgarskapande kan, enligt vår tolkning, innebära ett individuellt, samhälleligt och kulturellt skapande och är i arbetet tänkt ur ett sociokulturellt perspektiv, där allt runt omkring oss och i vår närhet påverkar vårt skapande mot att bli en samhällsmedborgare (Säljö, 2000).

2. Teoretisk referensram och tidigare forskning

Det som banar vägen för undersökningen är en teoridel där relevant forskning och litteratur presenteras. Teoridelen belyser olika viktiga delar gällande skolans demokratiska uppdrag och nya utmaningar till följd av bland annat migration, digitalisering, sociala medier och ett mångkulturellt samhälle.

2.1 En historisk överblick av skolans demokratiska uppdrag

I en kunskapsöversikt gjort för Skolverket presenterar Joakim Ekman, som är professor i statsvetenskap och medverkar i Forskarlaget Skolans demokrativärden vid Örebro universitet, ett historiskt perspektiv på skolans medborgarskapande uppdrag (Ekman, 2011). Detta är ett kompletterande material till bland annat ICCS studie 2009 (International Civic and Citizenship Study), men även till annan forskning och utvärdering som tar upp skolans möjligheter att utveckla elevernas medborgarskapande och deras demokratiska värderingar. I förordet går det att läsa:

Det gäller bland annat arbetet med värdegrundsfrågor, såsom tolerans, respekt för olikheter och jämställdhet, men också skolans undervisning i politik och samhällsfrågor, liksom betydelsen av klassrumsklimat och relationer mellan lärare och elever. (Ekman, 2011)

I vår undersökning behandlas även dessa värdegrundsaspekter, där frågor till exempel finns om relationen till lärare, om världsläget diskuteras i klassrummet och om man ingriper när någon blir illa behandlad (Bilaga 2). Ekman skriver att samhället har förändrats i grunden ett antal gånger, från ett industrialiserande samhälle till ett demokratiserande samhälle (Ekman, 2011, s. 35). Skolan var till exempel inte en självklar möjlighet för alla i början av 1800-talet och det var starka folkrörelser som förde fram kravet om en allmän skola som genomfördes 1842 (ibid., s. 34-36). Först var skolans uppgift att fostra barn och ungdomar till goda samhälls-medborgare vilket då innefattade kärlek till fosterlandet och den kristna tron.

Ekman skriver att det var först efter andra världskriget som skolans demokratiska funktion framhävdes på allvar, då samhällets patriarkaliska föreställning ”att fostra ett lydigt och offervilligt folk” (ibid., s. 36-37) blev omöjligt i och med civilisationens sammanbrott i Tyskland. Då blev alla länder i Europa direkt varse om att skolans ansvar istället skulle vara att fostra elever till politiskt mogna medborgare och skolans roll blev då att ”skapa unga demokrater” (ibid., s. 36-37). Demokratin blev vid denna tid idealiserad och togs nästintill för given. Skolpolitiken blev inte längre grundad i utbildningsfilosofiska ställningstaganden, utan ambitionen blev att förmedla kunskap fri från värderingar som skulle ge en så objektiv bild av världen som möjligt. Det objektiva perspektivet kan tyckas vara motsägelsefullt med det demokratiska som dessutom också innebär ett personligt val hos varje samhällsmedborgare, men med tanke på mängden människor och länder som *en* enväldig härskare i Tyskland lyckades förintä och ta makten över, går det samtidigt att förstå dessa två och i vissa fall motstridiga förhållningssätt. Med andra ord är andra världskriget en viktig lärdom gällande hur demokratin kan bli hotad om samhället inte fortsätter granska och aktualisera demokratin, där skolan är en betydande plattform för arbetet.

Ekman menar vidare att efterkrigstidens skoldebatt har rört sig mellan dessa två synsätt: å ena sidan skolans normativa uppgift att fostra demokratiska medborgare, å andra

sidan att skolan ska förmedla kunskaper och färdigheter utan att ta ställning, det sista med tanke på ekonomins och arbetsmarknadens krav (ibid., s. 37). Den kunskapsförmedlande funktionen prioriterades först som sagt, men under 70-talet började den vetenskapligt rationella synen på skolan att ifrågasättas skriver Ekman vidare, då till exempel sociologiska och pedagogiska studier tog fram hur läroplanerna trots allt speglade samhällets värderingar och varken är eller kan vara, helt objektiva.

I 1980 års läroplan slår man fast att skolan inte får vara neutral eller passiv gällande samhällets grundläggande demokratiska värderingar. Från och med nu skulle skolan medvetet verka för att fostra eleverna till att respektera samhällets demokratiska värderingar (Ekan, 2011, s. 37). Skoldebatten svängde sen igen i början av 1990-talet, då man ifrågasatte skolans normativa demokratifostrande, och den kunskapsförmedlande uppgiften kom i fokus igen. Frågan om förmedlandet av värderingar hamnade då på familjers och föräldrars ansvar, på den så kallade föräldrarätten. Under denna tid ägde samtidigt decentraliseringen rum vilket delvis gjorde att skoldebatten svängde ännu en gång (ibid., s. 38). Ansvaret att utforma skolan försköts från statlig till kommunal nivå och kommunerna fick bestämma mycket själva. Därför blev det nödvändigt att skolverket antog en mer övergripande och generell riktlinje för hela landet, där man framhävde grundläggande demokratiska-liberala värderingar. I Lpo 94 lyftes skolans demokratiska uppdrag fram och skolan skulle som helhet genomsyras av de grundläggande demokratiska värderingarna. Nu skulle skolan fungera som en arena för demokratiskt handlande där man inte enbart lär ut kunskaperna (Ekman, 2011, s. 38). Ekman går därför sen vidare och diskuterar de medborgarfostrande aspekterna där han kommer in på skolans värdegrundsarbete. Han skriver: ”Skolan har ett explicit `medborgarskapande` uppdrag, inte bara ett `demokratiuppdrag`”(ibid., s. 39). Om skolans medborgarskapande uppdrag går det att läsa i Lgr 11:

Skolans uppdrag är att främja lärande där individen stimuleras att inhämta och utveckla kunskaper och värden. Skolan ska i samarbete med hemmen främja elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvars-kännande individer och medborgare. Skolan ska präglas av omsorg om individen, omtanke och generositet. Utbildning och fostran är i djupare meningen fråga om att överföra och utveckla ett kulturarv – värden, traditioner, språk, kunskaper – från en generation till nästa. [...] (Lgr 11, s. 9)

Sammanfattningsvis när man blickar tillbaka på skolans ”demokrati-historia” blir det lättare att förstå att demokrati hela tiden förändras i takt med hur medborgare förändrar samhället.

2.2 Ekonomins påverkan på demokratiuppdraget i skolan

Samhällets förändringar skapar nya utmaningar där en del av utmaningarna påverkar skolan med tanke på att den är en del av samhället. Martha C. Nussbaum är professor i lag och etik på universitetet i Chicago. Hon säger att utbildningsmålen i dag har fallerat på en internationell nivå och att demokratin därför, mer än någonsin, är hotad.

Given that economic growth is so eagerly sought by all nations, especially at this time of crisis, too few questions have been posed about the direction of education, and, with it, of the world’s democratic societies. (Nussbaum, 2010, s. 6)

Den hotade demokratin beskriver hon som “the silent crisis” eller “a world wide crisis in education” (Nussbaum, 2010, s. 1-11) där samhället har gått mot en felaktig utveckling. Målen för utbildningsväsendet, säger Nussbaum, fokuserar idag på ekonomisk tillväxt och det viktigaste har blivit att elever och utbildningsväsendet blir så ekonomiskt produktiva som det är möjligt. Detta fokus har gjort att människor mindre och mindre kritiserar auktoriteter och att sympati för människor som är marginaliserade och annorlunda reduceras i den utvecklingen. Detta i sin tur skadar kompetensen att ta itu med mer komplexa och globala problem, vilket sätter demokratin på spel och tar bort människans hopp om en anständig värld, anser Nussbaum. De moderna demokratiska samhällena präglas av att de innehåller olika slags medborgare som tillhör olika kulturer, bakgrunder, etnicitet, socioekonomiska förutsättningar, genus med mera. Utbildning blir här en grundläggande faktor för att upprätthålla demokrati i moderna samhällen. Därför är det nödvändigt menar Nussbaum, att utbildning utvärderas utifrån hur mycket den har lyckats att socialt och politiskt skapa och bilda medborgare som stödjer och främjar demokrati (ibid., s. 9-10).

Att vidare öva upp sin empatiska förmåga är grundläggande för att demokratin ska bli framgångsrik skriver Nussbaum (ibid., s. 6-7). Så för att demokratin ska fortleva, är det viktigt när skolan bildar och utbildar att låta elever öva och lära sig att tänka kritiskt, just för att bli både kunskaps benägna och empatiska medborgare. Som skola och som lärare finns ett ansvar att arbeta för att utveckla självständiga kvaliteter och förmågor hos varje elev. I läroplanens övergripande mål och riktlinjer under avsnittet Kunskaper, står det i fyra av de 16 punkterna:

Skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola:

- kan lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt
- kan använda sig av ett kritiskt tänkande och självständigt formulera ståndpunkter grundade på kunskaper och etiska överväganden
- har fått kunskaper om samhällets lagar och normer, mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar i skolan och i samhället
- kan använda och ta del av många olika uttrycksformer såsom språk, bild, musik, drama och dans samt har utvecklat kännedom om samhällets kulturutbud (Lgr 11, s. 13-14)

Läroplanen går i Nussbaums riktning om hur viktigt det är att hjälpa elever att utveckla förmågor som självständighet, etiska överväganden och ett kritiskt tänkande. Nussbaum menar att det är sådana förmågor som skapar den ansvarskultur som ett demokratiskt samhälle bygger på:

By emphasizing each person’s active voice, we also promote a culture of accountability. When people see their ideas as their own responsibility, they are more likely, too, to see their deeds as their own responsibility. (Nussbaum, 2010, s. 54)

I slutändan förespråkar Nussbaum en pluralistisk demokrati där hon kallar människor och individer för “citizens of the world”. Hennes resonemang blir även realistiskt i Sverige med tanke på att det enbart i Malmö talas ca 150 språk från olika länder (Malmö Stad, 2015):

Students should still spend a disproportionate amount of time on their own nation and its history, but they should do so as citizens of the world, meaning people who see their own nation as part of a complex interlocking world, in economic, political, and cultural relationships with other nations and people. Where the nation itself is concerned, they should be encouraged to be curious about the

different groups that compose it and their varied histories and differential life opportunities. An adequate education for living in a pluralistic democracy must be multicultural, [...].

(Nussbaum, 2010, s. 91)

I läroplanens första kapitel "skolans värdegrund och uppdrag" står det:

Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet. (Lgr 11, s. 7)

Läroplanen och Nussbaums inställning kan ses parallellt, på det sättet att alla elevers egen historia, identitet och kultur är viktig att anamma i skolan, för att alla med ansvarig frihet ska vilja bidra och delta i samhället.

2.3 Utbildningsprocessens möjliga fält

Gert Biesta, professor i utbildning och pedagogik, skriver även han om förändringar och förskjutningar i utbildningsväsendet som har kommit att aktualisera demokratifrågan (Biesta, 2016). Han menar att *målet och syftet* med utbildning nästintill aldrig står på agendan längre, utan vi har istället fått en *mättningskultur* där fokus hamnar på *utfallet* av utbildningen. Detta har fått en genomgripande inverkan på den pedagogiska praktiken, både på utbildningspolitikens högsta nivå och i skola (ibid., s. 19 ff).

Intresset för mätning av utbildning och dess utfall har ökat de senaste tjugo åren skriver Biesta, där han till exempel tar upp PISA (*Program for International Student Assessment*) och PIRLS (*Progress in International Reading Literacy Study*). Även ICCS undersökning är en undersökning där mätning är avgörande som vi skriver mer om i avsnitt 2.6. Målsättningen med att statistiskt mäta utbildningsutfall har varit att "höja standarden" på utbildning för att sedan använda dess data som nationella riktlinjer för utbildning (Biesta, 2016, s. 19-23). Biesta skriver att alla internationella jämförelser, evidensbaserade utbildningar och olika rangordningstabeller - denna utbildningspolitiska riktning, har gjort att vi inte validerar våra mätningar längre. Biesta ifrågasätter olika mätningars *normativa validitet* där han ställer frågan "mäter vi verkligen det vi anser är viktigt att mäta eller mäter vi endast det som vi enkelt kan mäta?" (ibid., s. 22). Det skulle till exempel kunna vara att hur en skola ligger till betygmässigt påverkar vissa föräldrars val om de ska välja den skolan för sitt barn eller inte. Men egentligen behöver inte en skolas samlade betygsnivå säga någonting om det pedagogiska arbetets riktning eller vilket "mätvärde" detta pedagogiska arbete har, som skolan utför inom sin verksamhet. På detta sätt menar Biesta att det växt fram en performativ kultur inom utbildning där medlen blir mål i sig själva så att "kvalitetsmål" förväxlas med "kvaliteten" i sig själv. I detta scenario är en trolig tolkning att man tappar fokus på elevens bästa möjliga bildnings- och kunskapsutveckling på bekostnad av fokus på skolans måluppfyllelse. Och om utvecklingen visar sig på detta sätt, menar Biesta att den får oss att tro på, att politikens utformning av skolans praktiska pedagogik *uteslutande* måste baseras på faktauppgifter (ibid., s. 21). Faktauppgifter från olika mätningar och utfall är inte dåliga i sig men det han menar är:

- [...] att vi ovillkorligen måste ge *värdeomdömen* när vi fattar beslut om utbildningens inriktning – omdömen om vad som är utbildningsmässigt önskvärt. Detta innebär att vi alltid måste komplettera faktauppgifter med åsikter om vad som anses önskvärt om vi vill säga någonting om utbildningens

inriktning. Vi måste med andra ord *utvärdera* data och belägg [...] – sysselsätta oss med värderingar. (Biesta, 2016, s. 21-22)

Utbildning har marginaliserats, säger Biesta, vilket relateras till ett fenomen som han kallar *lärifiering* eller *learnification* av utbildning, det vill säga att man ersätter ett utbildningsspråk med ett språk som enbart talar om utbildning i termer av lärande (ibid., s. 14-15). Med detta menar Biesta att skolor i dag mest fokuserar på att mäta kunskaper. Detta fokus skulle då kunna innebära mätningensresultaten på nationella prov och betyg, på bekostnad av till exempel att uppfylla skolans bildningsuppdrag i demokrati och medborgarskapande.

Biesta skriver vidare att utbildningsprocesser och metoder vanligtvis verkar inom tre skilda fält som kan sägas tjäna tre olika syften och de fälten kallar han för *kvalificering*, *socialisation* och *subjektifiering*. Allt pedagogiskt arbete, menar Biesta har inflytande på dessa områden och därför bör man alltid i relation till dessa tre, diskutera vad utbildning är till för (ibid., s. 15).

Kvalificering innebär att utrusta eleven med kunskap, kompetens och förståelse (Biesta, 2016, s. 28 ff). Det innefattar ofta ett ”görande” i form av att lära sig en viss teknik, ett visst ämne, färdighet eller bli utbildad till ett visst yrke. Det kan också vara allmänt såsom till exempel sociala färdigheter och kulturell förståelse. Med andra ord kan det handla om att förbereda (kvalificera) elever för att bli framtida medborgare i samhället. Fältet *kvalificering* menar Biesta är den organiserade utbildningens, det vill säga även skolans, viktigaste funktion (ibid., s. 28).

Socialisation hänger samman med de många sätt som elever via utbildning blir en del av olika sociala, kulturella och politiska arenor. Biesta menar att även om det uttalade målet för olika utbildningar och metoder aldrig är socialisation, så kommer utbildning alltid att ha en socialiserande effekt (ibid., s. 28 ff). Denna effekt infogar individer i existerande sätt att göra och vara. Detta infogande skulle till exempel kunna vara att elever lär sig att vara en del av ett demokratiskt samhälle genom bland annat elevråd, där de kan påverka olika saker i skolan. Även att skolan och lärare bildar eleverna i att visa empati mot andra. Därför har utbildning alltid en viktig kultur- och traditionsbevarande effekt menar Biesta (Se även Lgr 11, citat i avsnitt 2.1).

Biesta skriver sen till slut angående *subjektifiering* att det är en process där individen ”bryter in i världen”, det vill säga att individen träder in i en pluralistisk värld med många olikheter. En värld där alla kan agera, där det finns möjlighet för alla att föra med sig sin ”unikhet” och i det delta i den demokratiska formen av liv, som han kallar det (Biesta, 2016, s. 108-111). Att ”bryta in i världen” skulle även kunna tolkas som att ”ta sin plats i världen”, det som Nussbaum kallade för ”citizens of the world”.

När det gäller *subjektifiering* menar Biesta inte, att vi för den demokratiska utbildningens skull, ska reducera skolor till elevers subjektifieringsfunktion, han vill snarare skapa en förståelse att subjektifiering i sig är en social, intersubjektiv och i sista hand politisk process som han menar kan ske i ett mera allmänt engagemang gällande kunskaps- och läroplansinnehåll (ibid., s. 108-111). Det skulle till exempel kunna vara elevrådsprocessen i skolan där elevers egna förslag och åsikter (subjektifiering) förs fram och diskuteras i ett socialt sammanhang. Biestas syn på subjektifiering går också hand i hand med läroplanen och det som tidigare togs upp att ”Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika

egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet [...]” (Lgr 11, s. 7). Med Biestas synsätt att subjektets påverkan är viktig i sitt sociala sammanhang, blir både skolans värdegrundsarbete och ett fungerande elevråd viktigt i skolan.

2.4 Färdigheter kopplade till skolans medborgarskapande

Peter Senge är lektor i organisationslärande där han bland annat är utbildad i systemdynamik och Daniel Goleman är psykolog och grundare till SEL (Social & Emotional Learning). De har tillsammans skrivit boken *Trippelfokus – ett nytt synsätt på utbildning* (2016) där även de tagit fasta på världens snabba föränderligheter. De menar att barn i dag växer upp i en värld där inte bara tekniken förändras, utan också där barnen står inför flera sociala och ekologiska utmaningar som de behöver kunna hantera och vara delaktiga i.

Vi måste komma ihåg att barn för första gången i mänsklighetens historia växer upp i kontakt med hela världen. Vid sju eller åtta års ålder är barn ganska medvetna om de större miljömässiga och sociala problem som råder i världen. De kan förstå hur saker och ting hänger ihop. De vet att de här problemställningarna kommer att forma den värld som de ska leva i. Vad de saknar mest är en känsla av att denna medvetenhet även finns i deras skolor och att de där kan få hjälp och förberedelse för att göra något åt dessa utmaningar. (Goleman & Senge, 2016, s. 108)

Goleman och Senge beskriver i boken tre ”uppsättningar av färdigheter” som de anser är avgörande för att kunna ”navigera i en snabbt föränderlig värld” där sambanden mellan ”människor, föremål och jorden” nu är viktigare än någonsin (ibid., s. 11-12). De menar att barn i dagens samhälle behöver dessa färdigheter för att kunna överleva olika utmaningar. De tar till exempel upp utmaningen gällande barn som låter sig uppslukas av mobiltelefoner och surfplattor och att de i det beteendet avskärmar sig från människor de har i sin omgivning. Detta skulle kunna innebära att sociala relationer försvagas genom digitaliseringen.

Färdigheterna, som de menar är något som kan läras och övas upp, är: *ett inre fokus* (fokus på oss själva), *ett relationellt fokus* (att känna in andra människor) och *ett systemfokus* (att förstå världen som en helhet). Fokusen, som de även kallar för läroprocesser, skulle kunna gå att dra *vissa* paralleller med Biestas tre lärandefält där i så fall: *inre fokus* blir *subjektifiering* och *systemfokus* blir *socialisation*. Undantaget skulle kunna vara Goleman och Senges *relationella fokus* som inte direkt går att jämföra med Biestas *kvalificering*, men emellertid indirekt. Detta om man ser att ett *relationellt fokus* (som till exempel det mellan lärare och elev) också är ett lärande, med tanke på att lärandet (*kvalificering*) praktiseras mellan lärare och elev. I en lärandesituation hamnar då både ett *relationellt fokus* och *kvalificering* enligt denna tolkning. Det blir dock viktigt att poängtera skillnaden mellan att Biesta är kritisk till *lärifering* eller *learnification*, vilket innebär att man enbart talar om utbildning i termer av ”lärande” (s. 13), medan Goleman och Senge däremot visar en hållning av att just vilja ”lära ut” sitt nya synsätt på lärande, på fler skolor än vad som görs i dag (2016). Men om man bortser från denna skillnad anser vi att båda sätten snarare kan komplettera varandra, mer än att särskilja dem från varandra.

I skolan lär elever sig fokusering under lektionstid och får hjälp med detta på olika sätt (*inre fokus*). De får även varje dag lära sig och praktisera hur man bör bete sig mot sina klasskompisar och lärare med flera (*relationellt fokus*). Även vilka olika system vi har i

samhället och världen undervisas det om, till exempel på samhällskunskapen, biologin och religionskunskapen (*systemfokus*). Goleman skriver:

Jag skulle verkligen vilja se en skolundervisning som innehåller sådana här kunskaper, så att barn kunde växa upp och fatta bättre beslut än den nuvarande generationen av vuxna har gjort. I dag bortser vi i stor utsträckning från de val vi behöver göra i och med att våra beslut formas av de system vi har skapat och som styr vårt dagliga liv. För att kunna fatta bättre beslut behöver vi först se och reflektera över dessa system. (Goleman & Senge, 2016, s. 54)

Peter Senge som är utbildad i systemdynamik skriver emellertid med ett mer hoppfullt perspektiv gällande systemfokus. Han tar upp att vår art har utvecklats inom ramarna av ett ömsesidigt beroende, där allt i naturen hela tiden förändras och står i förbindelse till vartannat (ibid., s. 59-60). Alla har en medfödd systemintelligens, och att precis som vi föds med en förmåga att förstå oss själva och andra, så behöver även vår systemintelligens kultiveras. Han menar att skolor med enkla medel och innovativ pedagogik skulle kunna arbeta med systemintelligens vilket även främjar djupare förståelser för olika teoretiska ämnen såsom bland annat fysik, kemi och historia. Dessutom främjar det elevernas upplevelse av att kunna hantera olika sociala och miljömässiga utmaningar som samhället står inför (ibid., s. 61). Senge tar vidare upp som han uttrycker ”välbekanta strategier för de flesta pedagoger” men som fortfarande är undantagen snarare än normen (ibid., s. 92). Varför det är så menar han beror på att pedagoger känner till begreppen men inte vet hur man i praktiken ska tillämpa dem, eller för att de flesta skolors kulturer hindrar dem att utveckla dessa färdigheter. Senge efterfrågar en gemensam uppsättning pedagogiska principer som till exempel:

- Respekt för elevernas verklighet och förståelseprocesser.
- Fokus på frågeställningar som är aktuella för eleverna.
- Arbeta och lära tillsammans.
- Hålla fokus på handling och tanke, dvs. på vilket sätt behöver jag eller vi agera eller bete oss annorlunda, inte bara tänka annorlunda.
- Stärka elevernas förmåga att ta ansvar för sitt eget lärande.
- Uppmuntra en dynamik där eleverna hjälper varandra att lära.
- Betrakta lärarna som designers, handledare och beslutsfattare (inte bara någon som levererar innehållet i en kursplan). Detta kräver att lärarna har goda ämneskunskaper som hela tiden vidareutvecklas genom starka nätverk där kollegor lär av varandra. (Goleman & Senge, 2016, s. 92-93)

Det är viktigt och avgörande att de pedagogiska principerna kombineras med principer för *implementering*, poängterar Senge, om de ska få en genomslagskraft (ibid., s. 93).

2.5 Elevernas tydliga inflytande men otydliga rättigheter

I Lgr 11 är det tydligt att elever i Sverige har möjligheter till stort inflytande på sin skola. Det går att läsa:

De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig ska omfatta alla elever. Elever ska ges inflytande över utbildningen. De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem. (Lgr 11, s. 15)

Dessutom under rubriken ”Elevernas ansvar och inflytande” visar läroplanen sin riktlinje som omfattar alla som arbetar i skolan:

Alla som arbetar i skolan ska främja elevernas förmåga och vilja till ansvar och inflytande över den sociala, kulturella och fysiska skolmiljön. (Lgr 11, s. 15)

Läroplanen är tydlig gällande elevers inflytande men otydlig gällande vilka rättigheter och skyldigheter som egentligen gäller i skolan. Maria Rönnlund, doktor i pedagogik, skriver att elever ska ha inflytande över bland annat arbetsätt och arbetsformer enligt läroplanen. Men Lgr 11 presenterar inte konkret innebörd för *hur* detta kan genomföras, utan den ger ett stort utrymme för var och en skola att tolka elevers inflytande på sitt eget sätt (Rönnlund, 2013, s. 69). Motsägelsen mellan tydligt inflytande och otydligt utförande kan leda till en oklar bild när det gäller elevers rättigheter i skolan. Utförandet av skolans demokratiuppdrag blir beroende av skolans tolkning och utförande.

2.6 Tidigare undersökningar

ICCS 2016 som vi nämnt tidigare, syftar till att undersöka svenska 14-åringars kunskaper, engagemang och värderingar i olika frågor angående medborgarskapande och demokrati i ett internationellt perspektiv. IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement) organiserar undersökningen och när det kommer till Sverige är Skolverket ansvarig för att genomföra den (Skolverket, 2017). Rapporten i sitt teoretiska ramverk skriver om världens utmaningar som bland annat terrorism, klimatförändring, segregation, ökad globalisering och migration vilket är förändringar vi tidigare tagit upp. Dessutom nämns digitalisering och sociala mediers påverkan på samhället som även Goleman och Senge (2016) tar upp. Dessa utmaningar skapar ett behov av att undersöka ungas kunskaper, engagemang, medborgarskapande och upplevelser i det snabbt föränderliga samhället (Skolverket, 2017, s. 13), vilka går i linje med Goleman och Senges efterfrågan av behovet att se på utbildning på ett nytt sätt.

I Sverige har 3475 elever från 155 skolor deltagit (ibid., s. 19). När det gäller ”Kunskaper för ett demokratiskt medborgarskap” hamnar Sverige på tredje plats efter Danmark och Taiwan. Jämfört med mätningen 2009 har de svenska elevernas resultat på frågan förbättrats, men samtidigt kan man se att Sverige är ett av de länder som har mest skillnad mellan hög- och lågpresterande elever på denna fråga. På samma område är flickors internationella genomsnitt högre än pojkars. Skillnaden är större i Sverige än det internationella genomsnittet.

Elever med olika socioekonomiska bakgrunder i Sverige får olika resultat oavsett andra potentiella faktorer såsom till exempel kön och migrationsbakgrund. Elever med låga socioekonomiska förhållanden får lägre resultat än dem med medelsocioekonomiska förhållanden och dessa får i sin tur lägre resultat än dem med höga socioekonomiska förhållanden. Elever födda i Sverige med minst en svenskfödd förälder får högre resultat i genomsnitt än svenskfödda elever med utlandsfödda föräldrar och högre än utlandsfödda elever. Skillnaden kvarstår efter att hänsyn tagits till andra faktorer såsom kön och socioekonomiska förhållanden, trots att den minskar något (ibid., s. 22-36).

När det gäller ”elevers stöd för allas lika värde” pekar rapporten på konflikten mellan att *bilda* och *utbilda fritänkande elever som formar sina egna åsikter* och mellan att *utmana eleverna att ta till sig samhällets gemensamma värderingar*. Dahlstedt och Olson har

påpekat en liknande konflikt då det inte är medborgare som bildar och formar demokrati utan det är de politiska myndigheterna som utformar hur ”medborgare” och i skolan ”elever” ska tänka och tycka för att bli goda medborgare (Dahlstedt och Olson, 2014, s. 19). Svenska elever har emellertid fått de högsta poängerna gällande jämställdhet mellan kvinnor och män (tillsammans med Norge). Trots detta anser tio procent av de svenska eleverna att män är mer lämpliga än kvinnor att vara politiska ledare. Undersökningen visar också ett högt stöd åt lika möjligheter för olika etniska grupper. Men igen, trots detta visar ICCS att cirka nio procent av de svenska eleverna inte håller med om att ”alla människor ska uppmuntras att ställa upp i politiska val, oavsett etnisk tillhörighet” (Skolverket, 2017, s. 38). Rapporten presenterar elevernas inställning till lika möjligheter för invandrare och det går att läsa:

* Bland de europeiska länder där frågor om invandrades lika möjligheter ställts inom ramen för ICCS uttrycker eleverna i Sverige klart starkast stöd för invandrades lika möjligheter. Men omkring var sjätte elev (18 respektive 17 procent) håller inte med om att invandrare ska ha möjlighet att fortsätta tala sitt eget språk respektive ha möjlighet att fortsätta med sina egna seder och bruk. (ibid., s. 38)

Med detta går det att konstatera: trots att elever i Sverige uttrycker stort stöd för allas lika möjligheter, är det nästan två av tio elever som anser att invandrare inte ska få tala sitt eget språk och använda sina seder och bruk. Dessutom anser cirka tolv procent av eleverna, att invandrare som har bott i ett land i flera år inte ska få rösta i val. Slutligen anser fem procent av eleverna, att invandrabarn inte ska ha samma möjligheter till utbildning som alla andra barn (ibid., s. 45). När det gäller deltagande och inflytande i skolan, backar Sverige jämfört med andra länder då 18 av de deltagande länderna har fått högre poäng. Sverige har fått 49 poäng och det är samma procentenhet som i ICCS 2009, vilket betyder att svenska elever visar ingen större skillnad mellan 2009 och 2016. Svenska elever har fått flera frågor angående diskussionsklimat i klassrummet. 63 procent av eleverna anser att lärarna uppmuntrar dem att diskutera politiska och samhällsrelaterade frågor. 75 procent av dem uttrycker sina egna åsikter, även om åsikterna skiljer sig från de flesta andra elevers åsikter och 65 procent av eleverna tycker att de diskuterar aktuella politiska händelser i klassrummet (ibid., s. 61- 64). ICCS resultat är användbart för skolan i allmänhet och för det vårt arbete i synnerhet.

Sammanfattningsvis gällande vår teoretiska del kan vi se hur skolans demokratiska uppdrag har förändrats under åren. De olika läroplanerna under de gångna åren visar till exempel detta (Ekman, 2011). Vidare, Nussbaums teorier om att demokratin är hotad och gällande det, hur ekonomin har påverkat utbildningsväsendet som har gjort att fokus mera blivit att elever ska bli ekonomiskt produktiva medborgare, vilket reducerar bland annat sympatin till de marginaliserade i vårt samhälle och reducerar hänsynen till de globala och större problemen. (2010). Sedan har vi vidare Biestas ifrågasättande om den rådande mätningsskulturen som gör att god utbildning marginaliseras, eftersom den prioriterar att fokusera på att mäta kunskaper och betygens utfall istället för att undersöka gällande utfallen vad som är pedagogiskt önskvärt (2016). Parallellt och i någon mån samma linje går sen även Senge och Golemans bok, där de skriver om ett nytt synsätt på utbildning, vilket de gör genom att ta upp tre uppsättningar av färdigheter som de anser är avgörande för att kunna navigera i vår snabba föränderliga värld där sambanden mellan människor, föremål och jorden nu är viktigare än någonsin (2016). Till slut ICCS 2016, en studie som undersöker

svenska 14-åringars kunskaper, engagemang och värderingar angående medborgarskapande och demokrati. Även om ICCS presenterar goda resultat generellt när det gäller Sverige finns det några resultat som går att reagera på, till exempel att tio procent av de svenska eleverna anser att män är mer lämpliga än kvinnor att vara politiska ledare och cirka tolv procent anser att invandrare som har bott i ett land i flera år inte ska få rösta i val. Summeringen av det teoretiska ramverket pekar mot att utbildningsväsendet behöver uppmärksamma demokratiska värderingar i samhället och i skolan på ett anpassat och pedagogiskt sätt som mäter upp med de förändringar som samhället och världen just nu är med om.

3. Metod

I arbetet fokuserar vi på elevernas perspektiv, eftersom det är elevernas signaler och resultat som indikerar vad lärare behöver, för att kunna utföra skolans uppdrag att bilda och utbilda elever i demokrati och medborgarskapande. Andra aktörer såsom rektorer, skolledning, lärare och huvudmän är också viktiga parter i skolan, men på grund av arbetets omfattning är det fokus på eleverna. I vårt arbete ingår två olika undersökningsmetoder, en kvantitativ enkätundersökning och en kvalitativ undersökning i form av en semistrukturerad intervju (Bryman, 2013, s. 206). Vi har dessutom tagit kontakt med rektorer på de aktuella skolorna för att få veta hur respektive skolas inställning är till enkätens frågor 8-10 (Bilaga 2) som handlar om elevernas möjliga rättigheter. Vi avser här att kontakten med rektorerna är en kompletterande del för vår enkätundersökning snarare än en självständig undersökning.

3.1 Metodansats

Våra vetenskapsteoretiska utgångspunkter utgörs av *konstruktivistiska förståelseramar*. De framställs ibland som ett paradigmskifte, eftersom teorin ifrågasätter om man alls kan tala om en *universell sanning* som positivisterna menar, eller om vi istället ska tala om många olika *lokala sanningar* (Brinkkjär & Höyen, 2015, s. 89). Synen på världen, människans plats och dess syften har genomgått förändringar de senaste 20-30 åren och enligt en konstruktivistisk förståelse är världen socialt konstruerad av människan. Det finns olika teoribildningar inom området men en intressant teori är den som Berger (1929-) och Luckmann (1927-2016) tagit fram (Brinkkjär & Höyen, 2015, s. 92-93). Berger och Luckmann menar att vårt sätt att handla inte härrör från medfödda egenskaper eller mänsklig natur, utan ur vårt deltagande i sociala sammanhang och processer. Det är inte fokus på våra faktiska egenskaper utan *hur* dessa egenskaper får betydelse i de sociala sammanhang och processer som vi medverkar i. (Berger & Luckmann, 2003). Därför menar de att människans medvetande aldrig kan beskrivas oberoende av människans sociala sammanhang. Detta blir viktigt i vårt arbete då vi inte enbart fokuserar på elevernas kunskaper i demokrati utan även undersöker deras engagemang och upplevelser gällande medborgarskapande och demokrati i skolan.

Det *sociokulturella perspektivet* är också viktigt för vår undersökning. Med ett sociokulturellt perspektiv menar Säljö (2000) att vår omvärld alltid tolkas för oss i gemensamma och kollektiva mänskliga verksamheter. Vår utveckling sker inom ramen då vi samspelar med andra människor, där vi redan från födseln gör våra erfarenheter tillsammans med andra (ibid., s. 66). Säljö menar vidare att, dessa våra medaktörer som vi alltid samspelar med på ett eller annat sätt, hjälper oss att förstå hur världen fungerar och ska fungera, vare sig medaktören är medveten om det eller inte. En medaktör skulle i detta fall kunna vara ett barns förälder eller elevens lärare. På detta sätt *förtolkas* eller *medieras* omvärlden för oss och med det uppmärksammar, beskriver och agerar vi i den verklighet som omgivningen tillåter och uppmuntrar.

I det sociokulturella perspektivet föregår kommunikation tänkandet, där människor då med andra ord, lever på kunskaper och insikter som de lånat från andra (ibid., s. 67). Perspektivet blir viktigt att tänka in i vårt arbete för att djupare förstå att demokrati och medborgarskapande inte är fenomen som existerar för sig själva, utan dessa begrepps innebörder är en *påverkan* bland annat från vår uppväxtkultur och från vårt samhälles

förväntningar. För att kunna betrakta vårt arbete med viss distans, hjälper oss då reflektioner över frågor som: Hur utspelar sig egentligen ”samspelet” eller ”påverkan” (beroende på hur du väljer att se det) mellan lärandet och vår omvärld? Och vilken inverkan har traditioner, förväntningar och vår kommunikativa miljö gällande demokratisk bildning, som både skolan och vi i vårt arbete förespråkar? Perspektivet blir viktigt att ha med när vi utför både vår kvantitativa och kvalitativa undersökning och även med tanke på våra variabler vi valt utifrån olika elevunderlag.

3.2 Undersökningsmetod

Det finns fördelar och nackdelar angående båda undersökningsmetoderna (Bryman, 2013, s. 228-230). Genom enkäten har det blivit lätt att nå ett ganska stort antal elever och få deras svar. Jämfört med intervjuerna har enkäten färre öppna frågor med tanke på att det är lättare att svara på slutna frågor. Dessutom har arbetets enkät formulerats på ett enkelt sätt för att undvika belastning för eleverna. Det finns några nackdelar med enkätundersökningen, bland annat att deltagarna inte kan få all hjälp gällande frågorna om de skulle behöva det. Dessutom förloras viktiga frågor som möjligtvis deltagarna vill berätta eller förklara om. När det gäller intervjuerna är fördelen att de intervjuer vi gör med elever från skolornas elevråd gör det möjligt att ställa följdfrågor och be om förtydliganden. Något som är svårare när det handlar om enkäter med fasta svarsalternativ. De får även uttrycka sig fritt under intervjuerna och får förklaringar när det behövs (ibid).

Den första undersökningsmetoden är en *kvantitativ enkätundersökning* utförd i fyra olika åttor, två klasser i Helsingborg och två klasser i Malmö (Bilaga 2). Elevernas kunskaper om demokrati, deras uppfattning angående rättigheter och skyldigheter samt deras engagemang och upplevelser av demokrati undersöks i den delen. Vi har valt *fyra* klasser i två olika städer, dels för att ha ett visst geografiskt spann, men mestadels för att medvetet undersöka om vårt arbete och våra resultat kommer att visa på något mönster, beroende på vilket elevunderlag som finns.

Variablerna i arbetet är genus, modersmål och nyanlända. Den internationella studien ICCS 2016 presenterar liknande variabler (Skolverket, 2017). De fokuserar bland annat på kön och elever med olika migrationsbakgrunder, det vill säga om eleven är svenskfödd med minst en svenskfödd förälder, eleven är svenskfödd med utlandsfödda föräldrar eller eleven är utlandsfödd själv. I vårt arbete undersöks det utifrån genus istället för kön, modersmål istället för migrationsbakgrund och dessutom om eleven är nyanländ. När det gäller genus har vi lagt fram tre olika alternativ som är flicka, pojke samt annat. Målet här är att tillåta eleven själv att bestämma om hen tillhör det ena eller det andra, vilket betyder att det inte spelar någon roll vad ”andra” tycker om eleven. Det är eleven själv som får presentera vad hen upplever och hur hen definierar sig.

Modersmålet är den andra variabeln i arbetet. Därför finns det en fråga i enkäten: ”Har du svenska som modersmål? Det vill säga: är svenska det första språket som du lärt dig i hemmet?”. Det finns här flera andra variabler som kunde ha behandlats och som ibland kopplas till modersmålet, till exempel bakgrunden (om föräldrarna är födda i ett annat land) och även elevens socioekonomiska förutsättningar så som det också undersöks i ICCS 2016. I arbetet är det delvis svårt att undersöka elevers bakgrund och socioekonomiska förutsättningar. De båda skolorna i Helsingborg ligger i stadens centrum där man dessutom på den ena

skolan söker in till skolan, vilket gör att eleverna bor på olika platser runt om och utanför Helsingborg. Vidare vill vi se om det finns skillnader i elevers kunskaper, uppfattning och engagemang gällande demokrati, beroende på om eleven har svenska som modersmål. Detta med tanke på att en elev med enbart svenska hemma växer upp med *en* gemensam och samlad kulturkontext medan en elev med annat talat språk än svenska växer upp med *flera* länders kulturer. Detta kan möjligtvis innebära att man har mer eller mindre kunskap, men framförallt har man *flera* förhållanden att anpassa sig till gällande demokrati, när man bor i Sverige och har ett annat modersmål än svenska.

Vi har valt att undersöka en sista variabel som handlar om nyanlända elever. Målet är att urskilja om resultaten skiljer sig beroende på om eleven är nyanländ, det vill säga har varit i Sverige högst fyra år. I en artikel på SVT:s hemsida, *Nyanlända barn saknar kunskap om demokrati* (Muhammad, 2016), hävdar en lärare att vissa nyanlända från vissa länder såsom Syrien, Afghanistan med flera, saknar kunskap om till exempel begreppen demokrati och diktatur. Att synliggöra nyanlända elevers tankar, uppfattningar och upplevelser angående demokratiska frågor och medborgarskapandet i Sverige är en del av arbetets syfte. Dessutom vill vi jämföra deras svar med andra elevers svar för att se om den lilla perioden som de varit i Sverige spelar en viktig roll, när det gäller deras kunskaper om demokrati. Detta kan också belysa frågan om hur skolan har lyckats att hjälpa alla sina elever -inklusive nyanlända, för att se om de har samma nivå av förståelse och uppfattning av dessa frågor.

Enkäten innehåller 16 olika frågor (Bilaga 2) som undersöker elevers bakgrunder och deras förståelse till olika kunskaper och upplevelser gällande demokrati och medborgarskapande i skolan. Frågorna behandlar kunskaper, uppfattningar, upplevelser gällande demokrati och medborgarskapande, vilka går i Dahlstedt och Olsons linje som anser att medborgarskapande dels utgår från kunskaper som kan läras ut till eleverna och dels utgår från en uppsättning värden som kan skapas och återskapas i skolan (Dahlstedt och Olson, 2014, s. 15). Enkätens frågor är även inspirerade av läroplanen som poängterar vikten av att eleverna ska kunna göra medvetna etiska val som är baserade på kunskaper om grundläggande demokratiska värderingar och egna erfarenheter (Lgr 11, s. 12).

Enkäten inleds med fyra grundläggande frågor (Bilaga 2, Fråga 1-4) om genus, modersmål, skola och hur länge eleven har bott i Sverige. Detta är för att ta reda på elevens bakgrund och kunna urskilja dessa olika variabler. Härfter kommer tre allmänna frågor om demokrati (ibid., Fråga 5-7) för att undersöka elevernas allmänna kunskaper gällande demokrati. Enligt Lgr 11 behandlar undervisningen i samhällskunskap (årskurs 4-6) ”Beslutsfattande och politiska idéer”. Detta innebär bland annat vad demokrati betyder, vilka myndigheter som utformar och fattar beslut i Sverige samt hur folk kan påverka beslut genom till exempel det allmänna valet (Lgr 11, s. 221).

Sedan följer tre frågor om elevernas rättigheter i skolan (Bilaga 2, Fråga 8-10). Med tanke på att Lgr 11 inte skriver i klarspråk *vilka* rättigheter eleverna har (Rönnlund, 2013) så blir de oklara, vilket kan innebära att olika skolor väljer att tolka elevernas rättigheter på olika sätt. Därför har vi tagit kontakt med rektorerna på de aktuella skolorna för att ta reda på deras och skolans inställning gällande elevernas möjliga rättigheter, vilket vi har gjort genom att ringa och mejla (Bilaga 4). Kontakten med rektorerna är en efterkonstruerad planerad enkät, med följdfrågor kopplat till frågorna 8-10 (Bilaga 2) som handlar om elevers möjliga rättigheter i skolan. När vi under arbetets gång har fått upp ögonen för att elevers möjliga rättig-

heter är oklara utifrån Lgr 11 (Se avsnitt 2.4), så har vi beslutat oss för att kontakta rektorerna och ta reda på deras och skolans inställning. Vi använder skolans inställning gällande dessa möjliga rättigheter, för att *tydliggöra* elevenkätens resultat när det gäller de aktuella frågorna (Bilaga 2, fråga 8-10), emellertid inte som en självständig undersökning.

Skolan har ett ansvar, med rektor som har huvudansvaret, att förmedla elevers rättigheter och skyldigheter till elever och vårdnadshavare enligt läroplanen:

Skolan ska klargöra för elever och föräldrar vilka mål utbildningen har, vilka krav skolan ställer och vilka rättigheter och skyldigheter elever och deras vårdnadshavare har. Att den enskilda skolan är tydlig i fråga om mål, innehåll och arbetsformer är en förutsättning för elevers och vårdnadshavares rätt till inflytande och påverkan. Det är inte minst viktigt som underlag för den enskildes val i skolan. (Lgr 11, s. 8)

Frågorna elva till tolv handlar om elevernas upplevelser i klassrummet (Bilaga 2). Hur eleverna upplever relationen med lärarna i skolan, där lärarna som en del av skolan har ett uppdrag att gynna varje elevs egenvärde, utveckla elevers lärande samt diskutera svenska samhällets värderingar och de mänskliga rättigheterna (Lgr 11, s. 7). Läroplanen påpekar flera riktlinjer och en av dem är att respektera eleverna som individer och i skolans vardagliga arbete utgå från ett demokratiskt förhållningssätt (ibid., s. 12). Fråga 13 handlar om elevens empatiska förmåga (Bilaga 2). Att motverka alla typer av diskriminering och mobbning är ett av skolans mål. Läroplanen poängterar att skolans arbete ska hindra att människor utsätts för kränkande behandling och att eleverna ska kunna sätta sig in i andras situationer och visa omsorg (Lgr 11, s. 7-12). Fråga 14 handlar om elevens uppfattning gällande sitt val av utbildning och yrke kopplat till lönen (Bilaga 2). Denna fråga är kopplad till medborgarskapandet och är en värderingsfråga, eftersom den pekar på om lönen (ekonomin) är det som styr elevernas utbildningsval. Hur mycket det ekonomiska perspektivet styr samhällets framtida medborgare blir viktigt ur synpunkten att elever som framtida samhällsmedborgare möjligtvis väljer bort sina intressen och förmågor de har på bekostnad av pengar. Det ena behöver inte utesluta det andra, men frågans svar pekar trots allt mot en prioritering mellan pengar och intresse och andra möjliga förmågor som eleverna innehar. Fråga 15 handlar om elevens uppfattning gällande världsläget, om detta diskuteras under lektionstid (ibid.). Den reviderade läroplanen lyfter fram vikten av ett internationellt perspektiv som gynnar en internationell solidaritet mot hela världen och förståelse för kulturell mångfald i Sverige (Lgr, s. 10). Sista frågan är en öppen fråga som ger eleverna utrymme för att berätta om och hur de upplever demokrati i skolan.

I vår *kvalitativa undersökning* intervjuar vi elever från skolornas elevråd i de aktuella klasserna, med fem frågor (Bilaga 3). Vi spelar in intervjun och därefter sammanfattar vi deras svar i resultatdelen. Slutligen kopplas resultaten av båda undersökningarna tillbaka till teorin där vi i diskussionen reflekterar, analyserar och drar slutsatser gällande både det teoretiska och praktiska arbetet.

För att undersöka elevrådsarbetet handlar frågorna bland annat om hur elevrådet fungerar på skolan och vilka frågor som diskuteras på elevrådsmötena. Därefter får eleverna möjlighet att beskriva samarbetet med skolledningen. De får vidare ge konkreta exempel om olika förslag och förändringar som har genomförts baserade på elevernas önskemål. Den här frågan visar elevernas inflytande genom elevrådet. Detta demokratiska verktyg påpekas igen i

nästa fråga om ”vilket det bästa sättet är för elever att få igenom ett förslag”.

Sammanfattningsvis handlar intervjun om hur eleverna upplever elevrådets inflytande på skolan och sin egen anledning till att vara med i elevrådet. Frågorna är enkelt formulerade med följdfrågor som kan hjälpa eleverna om de fastnar. I slutet får eleverna möjlighet att berätta om eller lägga till något som de tycker att vi har missat att fråga om.

3.3 Urval

Vi har valt att undersöka elever i årskurs åtta. Detta val har vi gjort för att vi har blivit engagerade just för elever som går i årskurs åtta, då vi undervisade denna årskurs under vår VFU-praktik (Verksamhetsförlagd undervisning) som innefattar två av de fyra skolorna. Vårt val blev även mera gynnsamt när vi upptäckte att ICCS (Skolverket 2017) också undersöker åttor (14-åringar). Vi valde två skolor från Helsingborg och två skolor från Malmö. I syfte att hålla skolorna anonyma har vi valt att nämna skolorna enligt följande: Helsingborg 1 och Malmö 1 (elever mestadels med annat modersmål än svenska) och Helsingborg 2 och Malmö 2 (elever mestadels med svenska som modersmål). Skolorna beskrivs kort nedan:

- **Helsingborg 1:** En kommunal skola som omfattar årskurs F-9 och ligger i centrala Helsingborg. Det är viktigt att poängtera att skolan själv inte ligger i en förort eller i de segregerade delarna av Helsingborg. Dock finns det elever på skolan som kommer från vissa socioekonomiskt utsatta delar eftersom kommunen tidigare lagt ner en annan äldre skola som låg i ett utsatt område, i syfte till att öka integrationen genom att ta emot elever från olika områden. Det finns i årskurs åtta mest elever med utländsk bakgrund. Antal deltagare i undersökningen var 24 elever.
- **Helsingborg 2:** En kommunal skola som omfattar årskurs F-9 och ligger i centrala Helsingborg. Skolan har en årskurs åtta där det mest går elever med svenska som modersmål. Eleverna kommer från olika delar i nordvästra Skåne då man söker in till skolan på grund av skolans profilering. Antal deltagare i undersökningen var 23 elever.
- **Malmö 1:** En kommunal skola som omfattar årskurs F-9 och ligger i en av Malmös utkanter. Stadsdelen är socioekonomiskt utsatt och har invånare som mestadels talar ett annat modersmål. Eleverna bor i närområdet till skolan och har mestadels ett annat förstaspråk än svenska. Det är fyra klasser i varje årskurs på högstadiet. Antal deltagare i undersökningen var 22 elever.
- **Malmö 2:** En privat skola som omfattar årskurs 6-9 med tre klasser i varje årskurs och ligger i ett område i utkanten av Malmö. Stadsdelen har starka socioekonomiska förhållanden med invånare som mestadels har svenska som modersmål. På skolan går mest elever som har svenska som modersmål. Man ställer sig i kö till skolan men de flesta bor ändå i närområdet med några som pendlar från andra stadsdelar. Antal deltagare i undersökningen var 23 elever.

3.4 Genomförande

Som tidigare sagts började vi med att välja ut våra skolor med tanke på elevunderlaget. När vi kontaktade skolorna hade vi skrivit ett brev till både eleverna och klasslärarna där vi inbjöd dem att delta i undersökningen och informerade dem om att undersökningen var anonym och frivillig (Bilaga 1). Information om undersökningarnas syfte förmedlades också i brevet och under genomförandet, enligt forskningsetiska principer så som till exempel informations-

skyldighet och konfidentialitetskrav (Bryman, 2013, s.131-132). Vi klargjorde när vi träffade eleverna och lärarna, att deltagandet kunde avbrytas när som helst. Frågorna till både intervjun och enkäten var då redan skapade. Den kvantitativa enkäten utfördes av eleverna digitalt via Google Forms som är en plattform där resultaten visas direkt i diagram efter att eleverna har lämnat sina svar. Efter genomförandet har enkätundersökningsresultat behandlats i Excel för att skapa olika diagram och hantera data på ett lämpligt sätt.

Det var inga svårigheter gällande skolorna i Helsingborg eftersom det var skolor som vi genomfört vår VFU på och eftersom undersökningarna genomfördes under praktiken. Skolorna i Malmö var annorlunda. Den ena var vår VFU skola men VFU:n var redan genomförd och undersökningen skedde därför med nya besök. Den första gången uppstod ett tekniskt problem där en fråga uteblev, en ny dag fick bestämmas för att samma elever skulle kunna gå in och svara på den frågan. Detta var frågan om deras modersmål vilket gör att frågan inte var beroende av vilket tillfälle den svarades på. Gällande trovärdigheten för vår undersökning var det slumpmässigt tur att det just var denna fråga. Vid detta andra tillfälle fanns dock inte alla aktuella elever på plats vilket gjorde att elevantalet blev något för litet. En tredje gång fick därför bokas, då den andra gruppen i åttan fick delta som inte deltagit tidigare. Till slut blev allt rätt, men med denna erfarenhet går det att konstatera att tekniska problem uppstår som kan innebära att man behöver göra om undersökningen för att kunna upprätthålla trovärdigheten. Sista skolan i Malmö var en obesökt skola för oss där vi inte kände någon. Detta var mer tidskrävande och det var inte helt lätt att få någon skola att delta först, men efter fjärde skolan godkändes förfrågan om deltagande. Med denna skola förflöt båda undersökningarna som de skulle utan några problem.

När det gäller rektorers syn på elevers rättigheter (Bilaga 2, fråga 8-10) har vi ringt till alla rektorer och tagit reda på skolans inställning. En av de fyra rektorerna föredrog att svara på frågorna via mejl. De andra tre rektorerna svarade direkt under samtalet och vi skrev ner deras svar omedelbart.

Intervjuerna med elevrådet genomfördes direkt efter enkätundersökningen i varje skola. Lärarna fick veta detta innan vi skulle träffa eleverna som tillhör elevrådet. Eleverna accepterade att träffas för intervju för att berätta om elevrådsarbetet. Intervjuerna spelades in på mobiltelefoner för att senare sammanfattas och analyseras i arbetet. Varje intervju tog cirka 5-9 minuter. I början av varje intervju informerades det om att samtalet skulle spelas in och respondenterna fick godkänna detta. De fick även information om att deltagandet var frivilligt och att skolans och deras namn skulle vara anonyma. I slutet fick eleverna chans att lägga till om det fanns något viktigt som missades. Vi frågade även om det var möjligt att återkomma till eleverna i fall det skulle behövas frågas något ytterligare.

3.5 Undersökningens kvalitet

När det gäller elevernas perspektiv omfattar arbetet två olika undersökningar, en kvalitativ enkätundersökning och en kvantitativ intervjuundersökning.

Gällande reliabilitet och validitet har vi arbetat disciplinerat och eftertänksamt. När det till exempel gäller reliabilitet har enkät- och intervjufrågor formulerats på ett enkelt sätt som underlättar elevernas deltagande genom att ha samma svarsalternativ på alla frågorna, förutom den sista frågan som var en öppen fråga. På detta sätt undviks att varje elev bildar sin egen tolkning av hur man ska svara (Berggård och Fredholm, 2002, s. 7).

När det gäller validitet har vi använt oss av två olika undersökningssätt (enkät och intervjuundersökning) för att få en klarare bild angående elevers uppfattningar och upplevelser om demokrati på de aktuella skolorna. Dessutom har vi under intervjuerna försökt säkerställa och begränsa våra tolkningar genom att fråga deltagarna, när det finns ett oklart svar eller en otydlig respons (ibid., s. 7-8). Sen har vi även valt att ställa följdfrågor för att hjälpa respondenterna att förstå frågorna korrekt.

Enligt flera forskare är det svårt att tillämpa samma kriterier för att bedöma en kvalitativ undersökning på samma sätt som en kvantitativ undersökning (Bryman, 2013, s. 351). Istället presenterar Bryman två andra begrepp som är *tillförlitlighet* och *äkthet* när det gäller en kvalitativ undersökning. Tillförlitligheten handlar bland annat om trovärdighet som kräver att forskaren informerar deltagande om sina resultat (ibid., s. 353-354). Vi har informerat våra deltagande elever att de genom oss eller sin lärare, kommer att kunna läsa arbetet och med det resultatet.

Pålitlighet är också en del av tillförlitligheten. Vi har involverat vår handledare och två andra studentkollegor i vårt arbete. De har läst, kommenterat och gett feedback under arbetets gång och när det har behövts (ibid., s. 355). När det gäller äktheten har vi presenterat alla uppfattningar och åsikter som vi har fått under intervjuerna oavsett innehåll. Vi har även under intervjudelen upplevt och sett att vår undersökning har hjälpt en del deltagare att få bättre uppfattningar angående deras upplevelser och kunskaper om demokrati i skolan (ibid., s. 356-357).

När det gäller generalisering har vi valt fyra skolor i två olika städer. Skolorna har två olika elevunderlag i syfte att avspegla vårt mångkulturella samhälle och ligga nära verkligheten. Med vårt urval anser vi att vårt arbete kan generaliseras med viss försiktighet. Arbetets omfång och den korta tiden för att genomföra arbetet begränsar möjligheten att generalisera fullt ut. För att kunna göra det blir det i detta fall ett större arbete för framtiden som kräver undersökningar i flera skolor i olika delar av landet och under en längre tid.

4. Resultat

I resultatdelen presenteras vår empiriska undersökning som består av en kvantitativ enkätundersökning och kvalitativ intervjuundersökning. Undersökningarna kopplas till arbetets frågeställningar i syfte att svara på forskningsfrågorna. Innan vi presenterar våra undersökningars resultat börjar vi med att presentera de fyra rektorernas inställning gällande fråga åtta till tio som handlar om elevers rättigheter i skolan (Bilaga 2).

4.1 Skolornas inställning gentemot elevers rättigheter i skolan

Tre rektorer av de sammanlagt fyra rektorerna har svarat att de rättigheter som gäller i samhället även gäller i skolan, vilket då innebär att elevers möjliga rättigheter (Bilaga 2, fråga 8-10) gäller i skolan. Alla dessa tre rektorer har visat en nyfikenhet och ett intresse när vi frågade om rätten att strejka och demonstrera på skolan. De berättar att de inte har tagit upp och förmedlat rätten om att strejka och demonstrera på ett tillfredsställande sätt. Rektorerna påpekar sen vidare att de inte har tänkt på denna fråga och att de framöver ska tänka mera på den och förmedla dessa rättigheter på ett bättre sätt för eleverna.

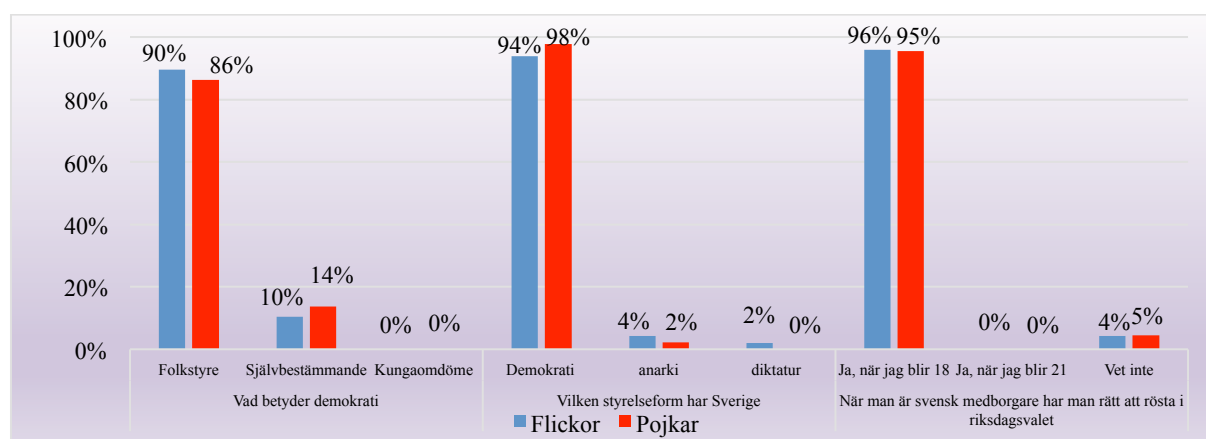
Den enda rektor som svarat annorlunda är Malmö 1:s rektor, skolan i Malmö som har mest elever med annat modersmål än svenska. Hen meddelar att skolmaten anordnas av Malmö skolrestauranger och vidarebefordrar frågan till dem. Hen bekräftar som de andra rektorerna, att elever kan boka tid med hen genom till exempel mejl. När det gäller rätten att strejka eller demonstrera tar hen avstånd från att uttrycka detta genom att säga att hen inte har stött på denna situation. Slutligen på frågan om hur skolan har låtit eleverna bli delaktiga gällande dessa rättigheter, tas igen avstånd från att uttrycka sig i detta, genom att hen skriver att hen inte förstår frågan. I resultatdelen presenterar vi elevers uppfattningar gällande dessa frågor, utan att ta en särskild ställning till dem.

4.2 Kvantitativ enkätundersökning

I denna del presenteras resultaten från elevenkäten utifrån variablerna genus, modersmål och om eleverna är nyanlända.

4.2.1 Variabeln genus

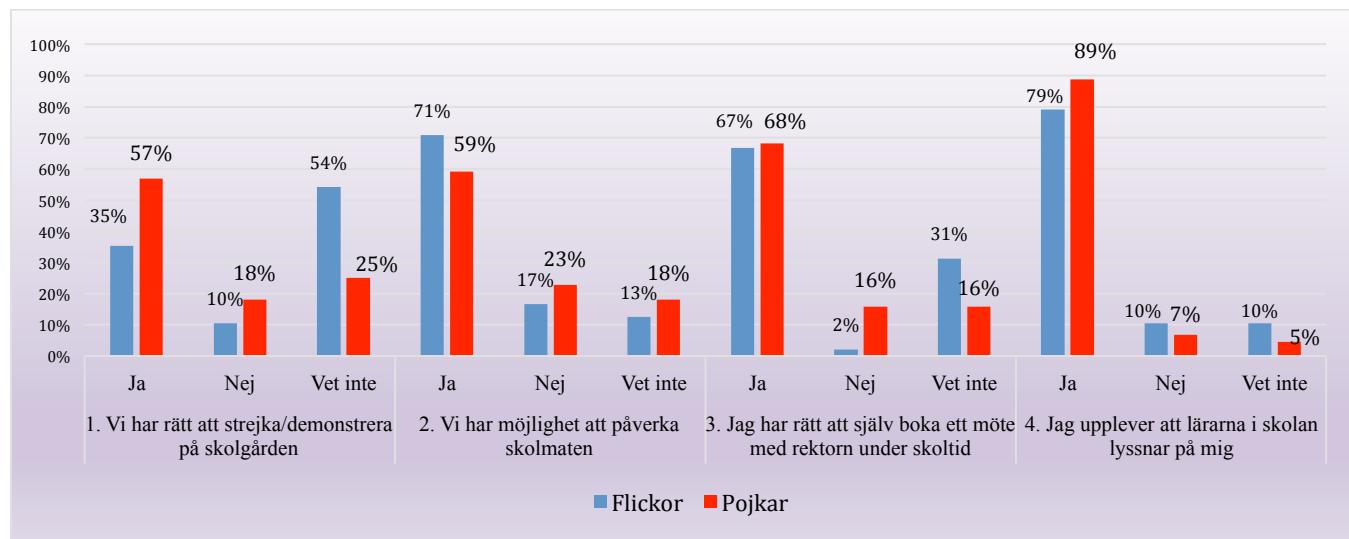
Den första variabeln är genus. Det är 48 flickor (52%) och 44 pojkar (47%) och inga ”annat”.

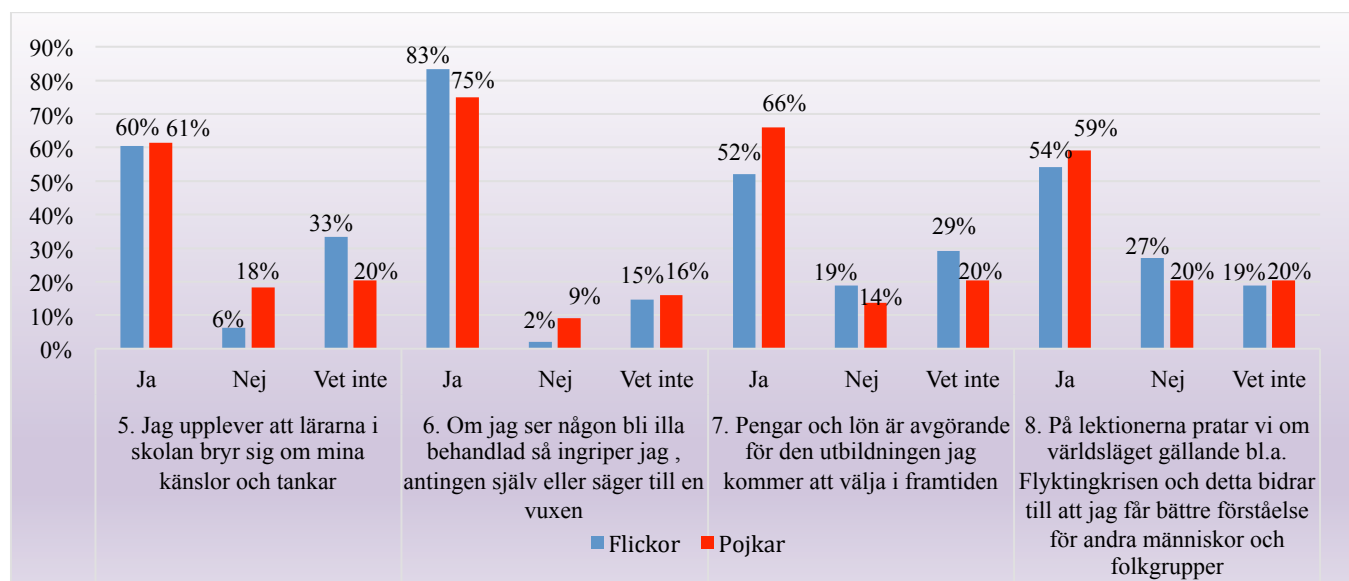
Figur 1: Diagrammet innehåller tre allmänna frågor om demokrati i Sverige.

Majoriteten av båda könen visar goda kunskaper på dessa tre allmänna frågor. Det är tydligt att det inte finns någon större skillnad mellan pojkar och flickor, när det gäller deras förståelse för de grundläggande kunskaperna om demokrati.

Efter de allmänna frågorna kommer åtta frågor som handlar om elevers uppfattningar och upplevelser gällande deras demokratiska rättigheter och skyldigheter. På grund av dels platsbrist och dels att det ger en bra överblick, har vi valt att presentera fyra frågor i varje diagram som nu följer. Diagrammen visar hur flickor och pojkar har svarat på frågorna.

Figur 2: Diagrammet innehåller fyra frågor gällande elevers uppfattning och upplevelser om sina rättigheter.

Figur 3: Diagrammet innehåller fyra frågor gällande elevers: relationella upplevelse, empati, syn på lörens betydelse och lektioners fokus på världsläget.

Lite mer än en tredjedel av flickorna och lite mer än hälften av pojkarna uppfattar att de får strejka och demonstrera ifall de inte kommer överens med skolledningen. I motsats till fråga ett har flickor däremot större uppfattning om att de kan påverka skolmaten. De första tre frågorna är inte självklara för alla elever som går att se på de tydligt varierande svaren. Skolan behöver en tydlig demokratiprofil där eleverna blir informerade om vad som gäller, till

exempel om, när, hur och på vilket sätt eleverna utför en demonstration på skolgården eller när och hur eleverna bokar tid hos rektorn.

Flickor och pojkar (79% vs. 89%) upplever att lärarna lyssnar i skolan. Pojkar har en mer positiv syn på denna upplevelse men när det kommer till att lärarna bryr sig om elevernas känslor och tankar, skiljer sig resultatet från den tidigare frågan, alltså frågan ”jag upplever att lärarna lyssnar på mig”. 60% av flickorna och 61% av pojkarna upplever att lärarna bryr sig om deras tankar och känslor. Detta skulle kunna uppfattas som att en del elever upplever att lärarna endast lyssnar på dem men i längden inte bryr sig om dem.

Nästa fråga handlar om att undersöka elevens empati mot andra i skolan. 83% av flickorna svarar att de kommer att involvera sig för att hjälpa till, medan 75% av pojkarna svarar detta på samma fråga. Gällande pengar och lön anser 52% av flickorna att pengar är en avgörande faktor när man väljer sin utbildning och sitt framtida yrke och på samma fråga anser 66% av pojkarna detta. Den sista frågan, som handlar om ifall man diskuterar världsläget i klassrummet, svarar 54% av flickorna och 59% av pojkarna att de gör det.

När det gäller den öppna frågan har vi fått varierande svar. 23 av 48 flickor (48%) har svarat att de inte upplever demokrati helt eller delvis eller att de inte vet. Vissa tycker att de kan påverka vissa saker men inte andra. 18 av 44 pojkar (41%), kan inte ge ett klart besked om de upplever demokrati i skolan, svar såsom: *nej, vet inte riktigt, ibland* eller så upplever de demokrati enbart gällande vissa saker i skolan. Följande är två citat där flickorna är missnöjda helt eller delvis:

”När det gäller frågor kring exempelvis inredning eller trivsel har eleverna chansen att kunna påverka. Vi har även ett elevråd på skolan där man kan diskutera frågor kring skolan som är aktuella eller som upplevs störande på något sätt. Kommer man med bra och konkreta argument så kan man ha en chans att kunna påverka på ett demokratiskt sätt. Dock under lektionstid och lärarnas planering har vi inte så stor påverkan”.

”Jag vet att vi på vissa sätt har rätt till att påverka skolan men just nu styrs skolan väldigt mycket av kommunen och skolor anpassar då sig efter kommunens mallar för den svenska skolan. Jag upplever dock inte att vår skolas styre lyssnar på oss elever och jag upplever även inte att våra rimliga förslag verkställs. Det är faktiskt vår skolgång och vår generation som faller i utbildning pga. t.ex. lärarbyten.”

En pojke säger:

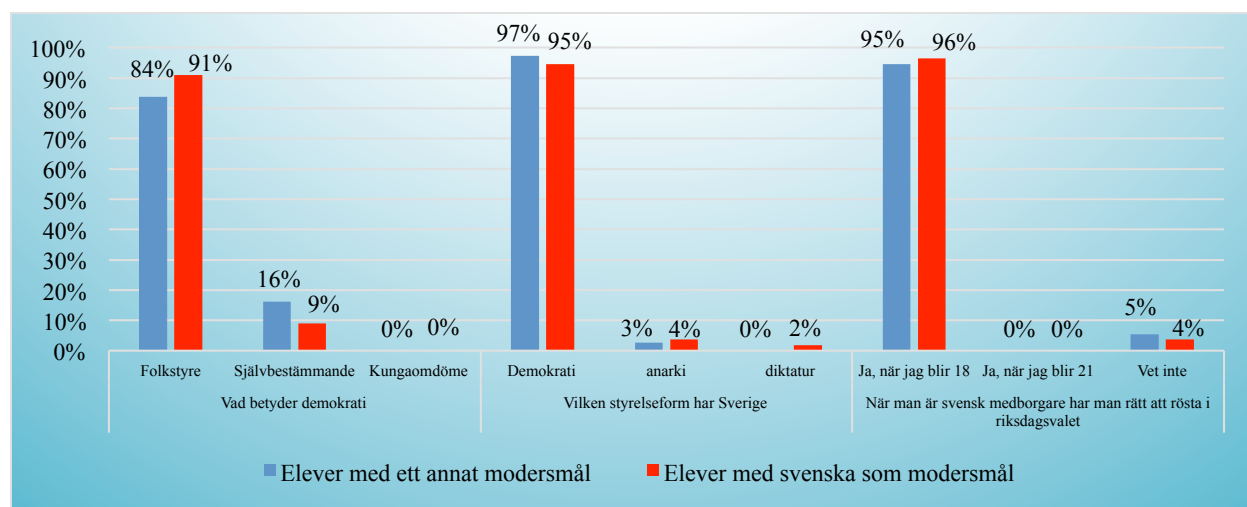
”Skulle säga jag som elev, väldigt stor, högljudd, osv styr väldigt mycket, skolan har som en egen samhällskedja med makt osv... för oss killar tror jag att vi får igenom mer än tjejerna och får ut vårt budskap och idéer fram till rektorn. Känner att om vi har problem eller så går vi till rektorn eller speciella lärare som kan få ut våra tankar. Litar ej på alla lärare dom är ej pålitliga.”

På de sista åtta frågorna är mer än tre fjärdedelar överens angående två frågor: lärarna lyssnar på eleverna och eleverna är redo att ingripa ifall någon behandlas illa. Bortsett från de första tre frågorna som handlar om elevernas möjliga rättigheter i skolan, går det att se att de små skillnaderna mellan könen är att pojkar upplever något mera att lärarna lyssnar på dem och att de också anser något mera att pengar och lön är viktiga faktorer för sitt framtida yrke, än vad flickor anser. Flickorna är något mer benägna att ingripa och hjälpa de illa behandlade. Annars visar resultaten gällande genus inget tydligt mönster som pekar på skillnader angående uppfattning och förståelse för elevers rättigheter, skyldigheter och synsätt mot andra.

4.2.2 Variabel modersmål

I enkätundersökningen är den andra variabeln modersmål. Den avgörande frågan i den delen av undersökningen handlar om ifall svenska som modersmål spelar någon roll för elevers uppfattning gällande demokrati i skolan och i samhället. Man måste vara försiktig angående den här variabeln med tanke på att flera andra faktorer kan samspela tillsammans med den faktorn, såsom elevers socioekonomiska förutsättningar, föräldrars demokratiska medvetenhet och deras engagemang i det svenska samhället och i politiken, och speciellt med tanke på om de kom till Sverige ganska nyligen.

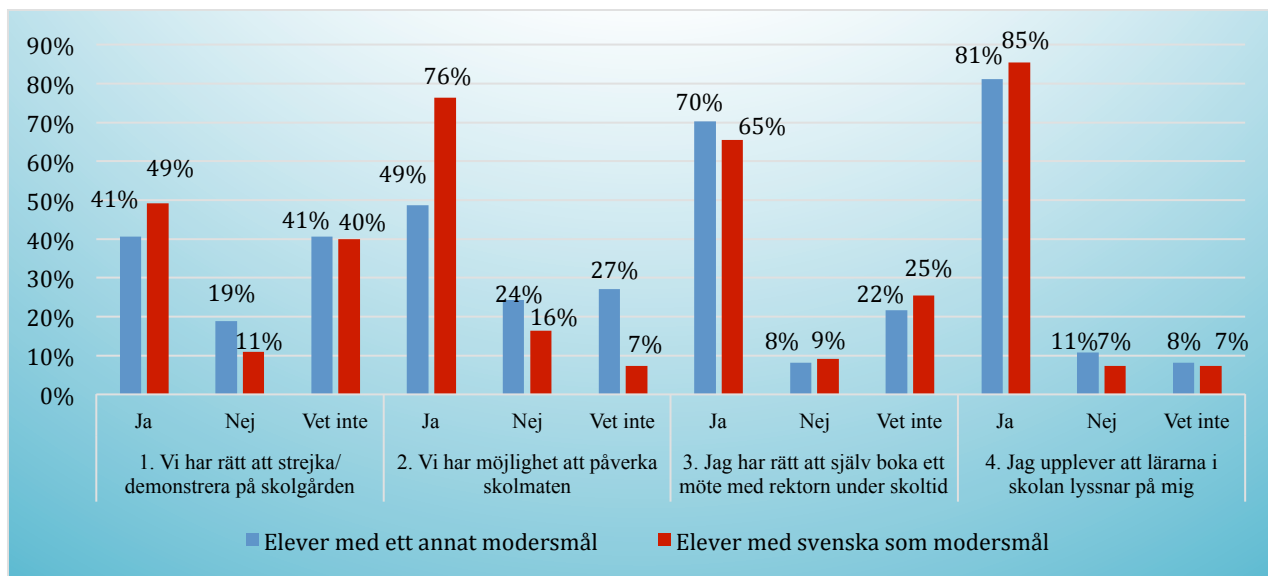
I undersökningen ingår 55 elever med svenska som modersmål (60%) och 37 elever med ett annat modersmål (40%). Diagrammet nedan visar hur eleverna har svarat på de första tre allmänna frågorna gällande demokrati:

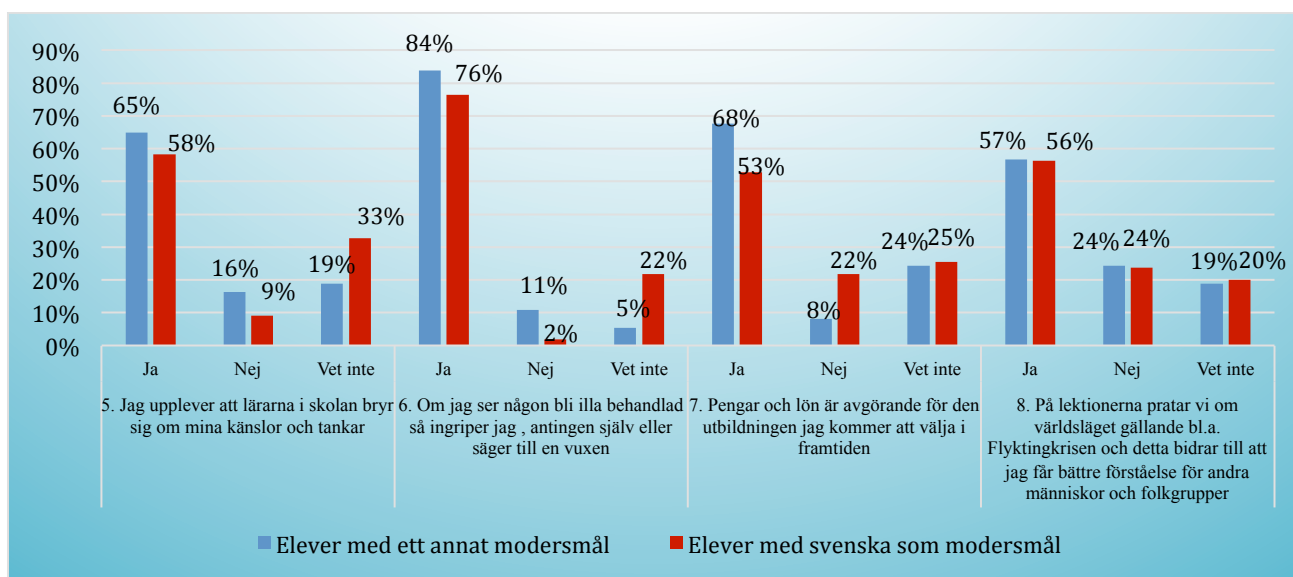
Figur 4: Diagrammet innehåller tre allmänna frågor om demokrati i Sverige.

Skillnaden är ganska tydlig angående första frågan: Vad betyder demokrati? Det är 91% av eleverna med svenska som modersmål och 84% av eleverna med ett annat modersmål som här valt folkstyre. Anledningen till denna skillnad är svårt att utröna med tanke på att språket ibland sviker dem som har ett annat modersmål, till exempel att det kan vara svårt att skilja mellan betydelse av *folkstyre* och *självbestämmande*. När man tittar på svaren för den andra frågan kan man anta att resonemanget ovan går att bekräfta, det vill säga att svenska språket ibland sviker elever med ett annat modersmål trots att de förstår begreppet. För om vi ser på orden ”demokrati, diktatur och anarki” är dessa ord mera åtskilda från varandra begreppsmässigt än vad orden ”självbestämmande och folkstyre” är, som mera kan påstås hänga ihop i lingvistisk mening. Sammanlagt får man säga att eleverna oavsett modersmål visar goda grundläggande kunskaper gällande demokrati.

Nedan kan man läsa resultaten angående de åtta frågor som presenterades i metodavsnittet (3.2) och som handlar om elevers uppfattning om sina rättigheter och skyldigheter, synsätt mot andra och mot sitt egna framtidsval av utbildning med förhållande till lön och pengar:

Figur 3: Diagrammet innehåller fyra frågor gällande elevers uppfattning och upplevelser om sina rättigheter.

Figur 4: Diagrammet innehåller fyra frågor gällande elevers: relationella upplevelse, empati, syn på löns betydelse och lektioners fokus på världsläget.

41% av elever med annat modersmål uppfattar att de får strejka och demonstrera på skolgården medan 49% av elever med svenska som modersmål har samma uppfattning. En betydande skillnad finns i den andra frågan som handlar om skolmaten. 49% av elever med annat modersmål anser att hen kan påverka skolmaten medan 76% av den andra gruppen anser att de kan påverka skolmaten. Gällande frågan att boka tid med sin rektor har, i motsats till de första två frågorna, elever med annat modersmål svarat med 70% medan eleverna med svenska som modersmål har svarat med 65%. Dock är det tre till fyra elever av tio som anser att de själva inte kan boka tid med rektorn. En summerad överblick över de första tre frågorna visar att det finns varierande uppfattningar gällande elevers möjliga rättigheter mellan elever med svenska som modersmål och elever med ett annat modersmål.

Av eleverna med annat modersmål och eleverna med svenska som modersmål dyker en skillnad upp igen, mellan att ”lärarna lyssnar” och att ”lärarna bryr sig”. 81%

respektive 85% anser att lärarna lyssnar jämfört med 65% respektive 58% som anser att lärarna bryr sig. Det som kan poängteras är att eleverna med annat modersmål i lägre grad anser att lärarna lyssnar men däremot i högre grad upplever att lärarna bryr sig. Elever med annat modersmål än svenska är mer benägna att ingripa om de ser någon bli illa behandlad (84%). Procenten för elever med svenska som modersmål är här 76%. I den gruppen är det bara en elev som har svarat nej men även tolv elever vet inte vad de skulle ha gjort. Elever med ett annat moders-mål anser lön och pengar vara viktigt jämfört med sina kamrater som har svenska som modersmål. 68% av den första gruppen tycker att pengar är avgörande när de väljer sina framtida yrken medan endast 53% av eleverna med svenska som modersmål har samma synsätt gällande lön och pengar.

Till slut, när det gäller den öppna frågan, om elever upplever demokrati i skolan, anser 16 av 37 elever (43%) med annat modersmål, att de inte alls (eller vet inte) upplever demokrati i skolan. 25 av 55 elever (45%) med svenska som modersmål har svarat på samma sätt. En elev som har ett annat modersmål säger:

”nja typ eller sådär vi elever kan ju säga saker till våra lärare och de lyssnar men det är bara några som gör saker åt det.”

En annan elev som har annat modersmål säger:

”Ja, för att t.ex. när vi ska bestämma en ny sak så röstar vi i klassen och det alternativet som fick majoritet används.”

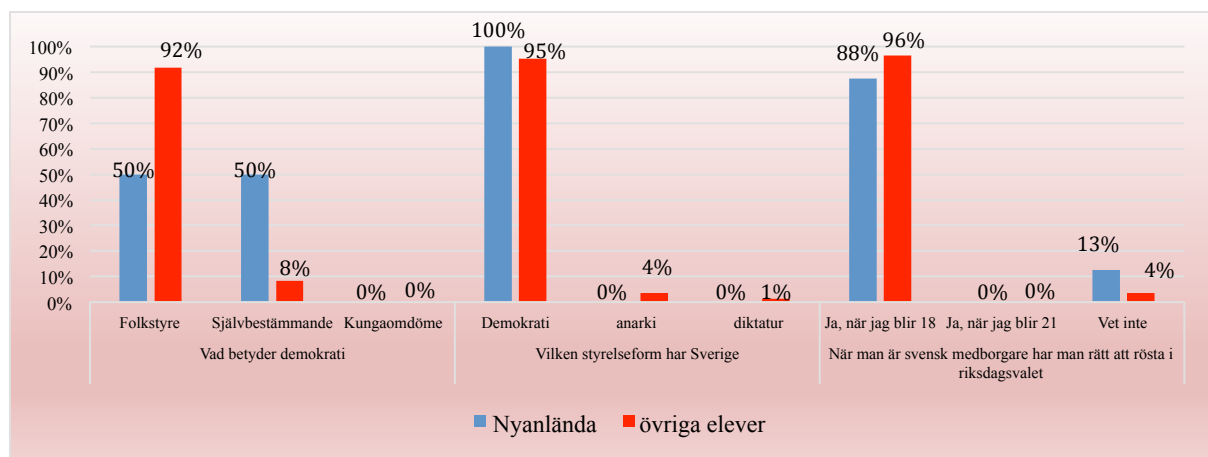
Generellt går det att konstatera att den kvantitativa undersökningen inte visar på någon betydelsefull skillnad angående elevers kunskaper, uppfattning och upplevelser gällande demokrati och medborgarskapande i förhållande till deras modersmål. Till exempel får elever med annat modersmål mer än fem procentenheter lägre när det gäller att definiera ordet demokrati. Detta medan elever med svenska som modersmål visar sämre upplevelser med mer än fem procentenheter, när det gäller att lärarna bryr sig om deras tankar och känslor och om de skulle ingripa ifall någon blir illa behandlad. När det gäller elevers uppfattningar om sitt inflytande i skolan, uppfattar elever med svenska som modersmål, att de har mera inflytande.

4.2.3 Variabeln nyanlända

Vi vill börja med att poängtera att uttrycket ”övriga elever” i detta avsnitt inte betyder att vi ser nyanlända elever eller *någon* elev som ”de övriga”, utan termen är till för att underlätta i arbetet för att kunna skilja på nyanlända elever och övriga elever.

För att urskilja nyanlända elever väljer vi att fråga hur länge eleven har varit i Sverige. Om eleven har varit i Sverige fyra år eller mindre räknas hen som nyanländ oavsett vilket land hen kommer ifrån. I undersökningen har åtta nyanlända elever deltagit så de ”övriga” eleverna är 84 stycken. Därför måste man vara försiktig när slutsatser dras utifrån enkäten eftersom antalet nyanlända elever bara är nio procent av deltagarna. Men vi presenterar trots detta ändå nyanländas resultat i förhållande till ”övriga elever”. Vi vill påpeka att även om nyanlända endast är åtta elever har vi ändå valt att skriva dessa i procent,

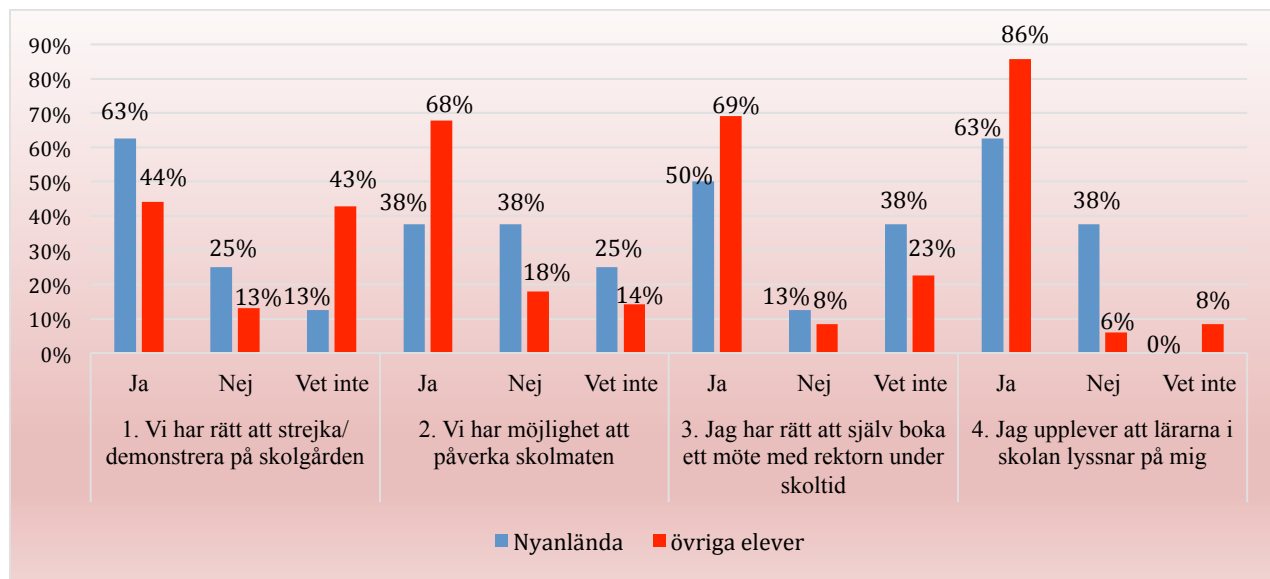
för att det ska kunna hänga ihop med resterande resultat i arbetet som är skrivet i procentenheter.

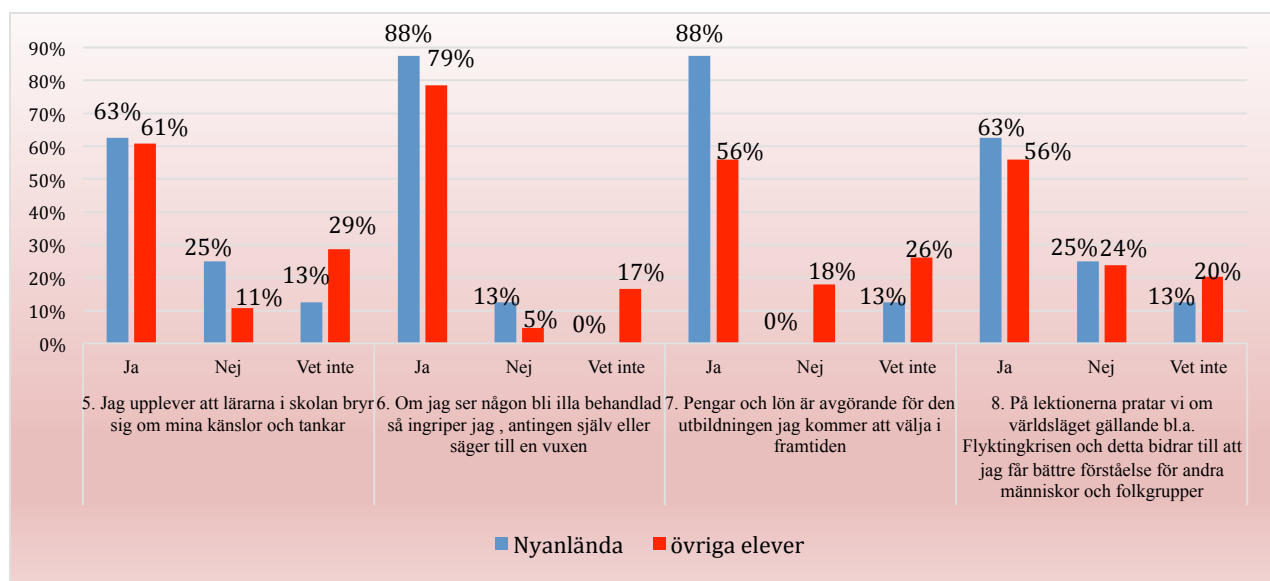
Figur 5: Diagrammet innehåller tre allmänna frågor om demokrati i Sverige.

Det blir klart att den riktiga skillnaden ligger i den första frågan. Som sagts innan kan detta bero på språksvårigheter och att det är lättare att tolka vad demokrati betyder än vad begreppen folkstyre och självbestämelse betyder. Hälften av nyanlända och nio av tio av övriga elever har svarat ”folkstyre”. När det gäller de andra två frågorna visar resultaten inte någon stor skillnad. Som summering ger resultaten en oklar bild, på grund av att antalet nyanlända är för få för att tolka resultaten baserat på deras svar.

Nedan kan man läsa resultaten angående de nästa åtta frågorna.

Figur 6: Diagrammet innehåller fyra frågor gällande elevers uppfattning och upplevelser om sina rättigheter.

Figur 7: Diagrammet innehåller fyra frågor gällande elevers: relationella upplevelse, empati, syn på löns betydelse och lektioners fokus på världsläget.

Vi vill igen lyfta fram vikten av försiktighet när man bearbetar dessa resultat, eftersom antalet nyanlända elever är för få för att kunna dra några slutsatser. När det gäller den öppna frågan upplever fem nyanlända elever demokrati i skolan. En nyanländ elev berättar:

”Ja, för att när jag pratar lyssnar lärarna på mig och diskuterar om det.”

En annan elev säger: *”Nej, dom vill inte bry sig.”*

Sammanfattningsvis skiljer resultaten sig mellan nyanlända och de övriga eleverna på flera frågor. Slutligen, att svara på frågan om nyanlända uppfattar demokrati och medborgarskap som övriga elever, är inte möjligt att göra utifrån vår undersökning. Det går att utläsa att i vissa frågor har nyanlända en högre procentenhet än de övriga, medan i andra frågor har de en lägre. Vi kommer att presentera mer reflektioner i diskussionen.

4.2.4 En generell överblick över enkätens resultat

Efter de olika jämförelserna som vi nu redogjort för, presenterar vi här elevers kunskaper, uppfattningar och upplevelser om demokrati i helhet, utan att ta hänsyn till andra faktorer såsom genus och modersmål. Som vi har skrivit innan är det 92 deltagare som har svarat på enkäten från fyra olika skolor i både Helsingborg och i Malmö. Eleverna visar goda kunskaper när det gäller de första tre frågorna som handlar om allmänna kunskaper om demokrati. 88% av eleverna har valt ”Folkstyre” på den första frågan (Vad betyder demokrati?). 96% har på den andra och tredje frågan valt ”Demokrati” respektive ”Ja, när jag blir 18 år” (se Bilaga 2). När det gäller de andra åtta frågorna som bland annat handlar om rättigheter och upplevelser i skolan, skiljer sig svaren och de ser ut som följande:

Figur 10: värdena visas i procentenheter.

Figur 11: värdena visas i procentenheter

Figur 12: värdena visas i procentenheter.

Figur 13: värdena visas i procentenheter

Figur 14: värdena visas i procentenheter.

Figur 15: värdena visas i procentenheter

Figur 15: värdena visas i procentenheter.

Figur 16: värdena visas i procentenheter

Eleverna visar varierande kunskaper, förståelse och upplevelser angående olika frågor. När det gäller elevers uppfattningar om rättigheter i skolan (att demonstrera/strejka, att påverka skolmaten och att boka tid med rektorn) sticker den första frågan ut jämfört med de andra två. 54% av eleverna har svarat att de inte vet eller att de inte har den rättigheten. De andra två frågorna får nästan samma procentenheter då 65% och 67% av eleverna anser att de har dessa rättigheter.

Det mest enhetliga svaret gäller frågan om eleverna upplever att lärarna lyssnar på dem, här är det 84% av eleverna som upplever detta. Men procentenheten minskar på nästa fråga som egentligen är kopplad med den förra, det vill säga frågan om eleverna tycker att lärarna bryr sig om deras tankar och känslor. Procentenheten blir 61% vilket innebär en minskning som är lika med 23 procentenheter. 57% av eleverna har svarat ”Ja” på den sista frågan ”På lektionerna pratar vi om världsläget [...] och det är nästan samma nivå på frågan innan ”Pengar och lön är avgörande för den utbildning [...] där 59% av eleverna har svarat ”Ja”. Generellt skiljer sig elevernas svar mellan olika frågor och områden och de visar olika nivåer av förståelse och kunskap. Deras upplevelse av demokrati skiljer sig också.

4.3 Kvalitativ intervjuundersökning

En sammanfattning av elevrådets intervjuer redovisas här. Som skrivits innan omfattar undersökningen fyra intervjuer med eleverna från årskurs åtta som tillhör elevrådet i de aktuella skolorna och undersökningsklasserna. Intervjuernas frågor finns tillgängliga i Bilaga 3. När det gäller första frågan som handlar om vad som brukar diskuteras på elevrådsmötena, berättar Helsingborg 1:s representanter att de diskuterar vad eleverna tycker om och inte tycker om i skolan och vad som borde förbättras. Till exempel skolmaten och att ha ett rum på raster för att kunna vara mera sociala mot varandra istället för att sitta med sina mobiler i korridorerna. Helsingborg 2:s representanter diskuterar samma frågor som Helsingborg 1 och dessutom om vilka nya lärare som ska börja jobba på skolan. Malmö 2 diskuterar dessutom olika slags aktiviteter, som till exempel att paddla, där skolan själv brukar stå för kostnaderna. De har precis som Helsingborg 2 ett klassråd som fungerar som ett förberedande steg innan elevrådsmötet.

”Hur upplever ni samarbetet med skolledningen? När träffas ni och hur brukar det gå till?” är den andra frågan. Helsingborg 1:s representanter tycker att samarbetet är väldigt bra och att skolledningen lyssnar och förbättrar saker. Men de säger att möten med skolledningen genomförs ”*inte jätte ofta*”. Det sista elevrådsmötet ägde rum för 5 månader sen. Eleverna tycker att de skulle träffas mera. Helsingborg 2:s representanter bekräftar också att samarbetet går bra, de träffas regelbundet en gång i månaden. Malmö 2:s elevråd brukar träffas som Helsingborg 2:s elevråd, det vill säga en gång i månaden, trots att det ibland tar längre tid att träffas för ett möte igen. Samarbetet går bra och skolledningen tar snabba beslut gällande elevrådets utarbetade förslag och försöker förändra saker snabbt tillsammans med eleverna.

När det gäller den tredje frågan: ”Vad har ni som elevråd fått igenom för förändringar på skolan? Kan ni ge några exempel?”, har Helsingborg 1 svarat att de har påverkat regler bland annat om fotbollsplanen och de upplever att elevrådet oftast får igenom sina förslag. Helsingborg 2 brukar också få igenom sina förslag, till exempel skolans städning

har skjutits upp till klockan 15:00 i syfte att inte störa eleverna och lektionerna. Malmö 2:s elevråd har påverkat skolmaten mycket och dessutom ordningen i skolmatsalen. De får även vara helt delaktiga när det gäller att en lärare ska bli anställd. Då får elevrådet intervjua och ställa frågor till de kallade och blivande lärarna, där elevernas godkännande blir avgörande för den möjliga anställningen.

Den fjärde frågan är: ”Om en elev kommer med ett förslag till er, hur tar ni det vidare [...]?”. Helsingborg 1 brukar skriva förslaget i en elevrådsbok och eleverna samlas i klassrummet en vecka innan elevrådsmötet för att diskutera allt som klassen vill ta upp på elevrådsmötet (vanligtvis på mentorstiden). Dock tycker eleverna det bästa sättet för att få igenom sitt förslag är att gå direkt till rektorn eftersom elevrådets medlemmar inte träffas så ofta på skolan. Helsingborg 2 har klassråd där eleverna presenterar sina förslag först. Sen tas förslaget till elevrådsmötet och där får de veta om förslaget går igenom.

Elevrådsrepresentanterna anser att eleven som kommer med nya förslag kan vända sig till alla, det vill säga elevrådet, lärarna eller rektorn. Den kortaste vägen är dock att eleven tar upp förslaget med lärarna först som senare diskuterar förslaget med alla elever i klassen. Till slut tar eleverna ett skriftligt förslag med sig till rektorn. Malmö 2 brukar ha liknande sätt som Helsingborg 2, alltså eleven som har ett nytt förslag går till klassrådet som skriver ner förslaget. Vidare går förslaget till elevrådet. Om det inte blir en klassrådsträff inom kort kan eleven gå direkt till elevrådsrepresentanterna eller rektorn.

”Varför tycker ni att det är viktigt att vara med i elevrådet? Vad har ni för tankar om att vara med i elevrådet?” är den sista frågan. Helsingborg 1:s representanter tycker att det är viktigt för att kunna trivas i skolan och att den blir en tryggare plats. De tycker att det är viktigt att vara med på elevrådet för att vissa vågar uttrycka sig på elevrådet och stå för sina åsikter, dock inte alla. Helsingborg 2:s representanter tycker att det är viktigt att någon som har koll på positiva och negativa aspekter på skolan ska vara med, och på elevrådet är det då viktigt att lyfta fram dessa olika aspekter och åsikter. Malmö 2:s representanter tycker lite olika då tjejen tycker det är roligt att ta ansvar och försöka förbättra skolan medan killen inte har någon specifik anledning att vara med på elevrådet. Han tycker i alla fall det är viktigt att de har en kille och en tjej från klassen som representanter i elevrådet.

När det gäller den sista skolan (Malmö 1) så har intervjun blivit annorlunda eftersom skolan inte har något elevråd. Representanten har gått på skolan i fyra terminer ”hittills” men elevrådet har inte fungerat alls. Frågorna kunde inte ställas på samma sätt och ordning som gällande de andra tre skolorna. Intervjun har mer blivit som en öppen diskussion om olika anledningar som har lett till att det inte finns ett fungerande elevråd på skolan. Dessutom har det diskuterats vilka lösningar eleverna tänker på för att förbättra situationen och utveckla samarbetet med skolledning och rektor. Representanten har berättat att eleverna försökt att få igenom elevrådets funktion, men på grund av för lite samarbete och dålig kommunikation med skolledningen har de inte lyckats än. I årskurs sju fick de den biträdande rektorn till att bygga upp någon typ av elevråd. Trots att den biträdande rektorn var ambitiös kunde hen inte hjälpa till, eftersom rektorn inte uppvisade tillräckligt engagemang att samarbeta. Högstadiets elever har valt fem elever som representanter till elevrådsstyrelse. Elevrådsstyrelsen har efterfrågat att få tillgång till ett rum som finns tillgängligt på skolan, för att kunna planera och diskutera sitt elevrådsarbete. Skolledningen accepterade inte förslaget som skulle hjälpa till att bygga elevrådet. Det finns ingen organisation på skolan som gynnar elevrådsarbetet berättar

hen. Kommunikationen med skolledning saknas och ledning och rektorn lyssnar inte och samarbetar inte heller, tycker representanten. Hen berättar om vilka lösningar som behövs: den första är att bygga en riktig organisation på skolan och utveckla samarbetet med skolledningen och den andra är att fixa kommunikationen dels mellan eleverna och dels mellan eleverna och skolledningen och rektorn. Representanten tycker att det är allas ansvar att se till att elevrådet ska finnas, men den som måste leda processen är skolledningen.

Utifrån intervjuerna går det att observera att Helsingborg 1 och Malmö 1 inte har fungerande elevråd. Båda skolorna är de som har mest elever med ett annat modersmål än svenska, medan de skolor som har mest elever med svenska som modersmål har fungerande elevråd och klassråd.

5. Sammanfattning och diskussion

Vårt arbete presenterar skolan som en del av det föränderliga och demokratiska samhället. Lgr11 har slagit fast att skolans arbete ska baseras på demokratiska grunder samt att skolan har ett uppdrag att utbilda och bilda eleverna i mänskliga rättigheter och svenska demokratiska värderingar (Lgr 11, s. 7). Det finns olika slags förändringar som påverkar samhället och med det skolan, såsom till exempel det ökande utanförskapet, klimatförändring, digitalisering och sociala medier med mera (se till exempel Nussbaum 2010 och Dahlstedt & Olson 2014). De förändringar som kännetecknar det svenska samhället idag gör det ännu viktigare att förankra demokrati i skolan.

Arbetets syfte har varit att undersöka en grupp åttondeklasselevers kunskaper, uppfattningar och upplevelser gällande demokrati och medborgarskapande på de aktuella skolorna. I arbetet har vi ställt tre frågor som underlag för undersökningarna: vilka kunskaper och uppfattningar eleverna visar gällande sitt medborgarskapande och sina demokratiska rättigheter och skyldigheter, hur eleverna upplever sitt demokratiska inflytande på skolan och hur skolorna ställer sig till dessa möjliga rättigheter. Den slutliga frågan är om det finns mönster i våra resultat som pekar mot skillnader på elevers kunskaper, upplevelser och uppfattningar gällande demokrati och medborgarskapande, beroende på: genus, om eleven har ett annat modersmål än svenska eller om eleven är nyanländ. En kvantitativ enkätundersökning och en kvalitativ intervjuundersökning har genomförts i syfte till att svara på dessa frågor med hjälp av en teoretisk del och med hjälp av att ta kontakt med skolans rektorer angående deras inställning gentemot elevers möjliga rättigheter (Bilaga 2, fråga 8-10). Den teoretiska delen har även belyst vilka behov skolan har i dag, med tanke på de olika förändringar som utspelar sig i samhället, gällande att förstärka elevers medborgarskapande och demokratiska skyldigheter och rättigheter i skolan. Metoderna har varit rimliga och tillräckliga för detta arbete och resultaten ger en trovärdig bild gällande demokrati och medborgarskapande i skolan. Emellertid har arbetets omfattning och de begränsade resurserna hindrat oss från att undersöka fler skolor runt om i landet, som skulle kunna ha pekat på ännu mer betydande resultat och som hade ökat reliabiliteten i arbetet. Till exempel är antalet nyanlända elever i vår undersökning för litet för att ge en riktig bild angående deras kunskaper, upplevelser och uppfattningar. Men pedagoger kan trots detta använda resultaten för att utveckla elevers kunskaper och upplevelser gällande demokrati och medborgarskapande eftersom arbetet belyser vissa intressanta resultat.

När det gäller allmänna kunskaper om demokrati har enkätundersökningen inte visat någon tydlig skillnad mellan flickor och pojkar. Detta står i motsats till ICCS 2016 resultat (Skolverket, 2017, s. 32) som visar att flickor presterar bättre än pojkar i Sverige. Det kan bero på att ICCS 2016 genomförde en undersökning på ett mera omfattande sätt där innehållet har 35-40 uppgifter medan vår enkät här endast innehåller tre frågor. Angående de andra två variablerna, det vill säga modersmål och om eleven är nyanländ sticker den första frågan ut som en skillnad. Bara hälften av de nyanlända eleverna har valt det korrekta ”folkstyre” som synonym till ”demokrati” men som tagits upp tidigare kan detta bero på att det inte är lätt att skilja mellan ”Folkstyre” och ”Självbestämmande” som begrepp, för elever med andra modersmål än svenska. Det kan bekräftas att ingen elev har valt ”Kungadöme”

vilket kan relateras till att det senare begreppet är språkmässigt, för att inte säga bildligt, tydligare. Eftersom frågan ”vad betyder demokrati” är en kunskapsfråga går vårt resonemang ovan att härleda till Biestas begrepp *learnification*, med tanke på att de tre allmänna frågorna om demokrati endast mäter *en del* av elevernas kunskaper. För att som lärare kunna veta om eleven har tillräcklig förståelse av något begrepp (och kunskaper i allmänhet) behövs det även diskussioner, utvärderingar och reflektioner över dessa. (Biesta, 2016, s. 14-15). Diskussioner, utvärderingar och reflektioner är även en del av elevens *kvalificeringsprocess* som medborgare (ibid., s. 28).

Resultaten angående elevers uppfattningar om deras potentiella rättigheter i skolan visar att elevers rättigheter förmedlas på ett otillfredsställande sätt på de aktuella skolorna. Det har bekräftats av tre av de fyra rektorer som blivit kontaktade, särskilt när det gäller frågan om rätten att strejka eller demonstrera, där dessa tre rektorer trots att de inte tänkt så mycket på det, visade nyfikenhet för att diskutera om denna rättighet till eleverna. Dessutom kan man konstatera den bristen av den fjärde rektorns undvikande svar att hen ”inte har stött på sådan händelse i skolan”. Denna skola är samma skola som inte har ett elevråd enligt intervjuerna och som saknar en riktig kommunikation och ett fungerande samarbete med skolledning, enligt elevrådsrepresentanten. Läroplanen poängterar att skolan har ett ansvar att förmedla och klargöra för elever och vårdnadshavare vilka rättigheter och skyldigheter som gäller i skolan (Lgr 11, s. 8).

Vårt resultat visar inte på någon egentlig skillnad mellan pojkar och flickor, en liten skillnad då elever med svenska som modersmål anser mer än elever med ett annat modersmål, att de kan påverka skolmaten och strejka/demonstrera. Däremot anser flera elever med ett annat modersmål, att de själva kan boka ett möte med rektorn, jämfört med elever med svenska som modersmål. Samma varierande uppfattningar om elevers rättigheter i skolan, får vi när det gäller nyanlända elever också, gentemot övriga elever. Det som enkätresultaten poängterar är hur osäkra eleverna är angående dessa frågor. 40% av eleverna vet inte om de kan strejka/demonstrera och 24% av eleverna vet inte om de själva kan boka tid med rektorn. Denna osäkerhet kan betraktas som ett tecken på att skolan behöver utveckla och lyfta fram diskussionen angående rättigheter och skyldigheter i allmänhet, så som det står i läroplanen gällande skolans uppdrag (ibid., s. 8). Men problemet här gäller också Lgr 11 som inte ger konkret förklaring och tolkning angående elevers rättigheter (Rönnlund, 2013, s. 69). Om eleverna inte har en grundläggande gemensam uppfattning gällande specificerade rättigheter i skolan skulle det kunna ses som ett problem för hela idén om skolans medborgarskapande och demokratiska fostrande. Nussbaum trycker också på hur viktigt det är att elever stöds i sin utveckling av att kunna ta eget ansvar för att kunna fatta självständiga och etiskt bra beslut (Nussbaum, 2010, s. 54), till exempel som att boka ett möte med rektorn eller att utöva inflytande i elevrådet. Dessa förmågor är det som skapar den ansvarskultur som ett demokratiskt samhälle byggs av och kanske rektorer och lärare varje dag borde påminna sig om detta.

En annan betydande sak lyfts också från intervjuerna. Två av de fyra aktuella skolorna har inte ett fungerande elevråd alls eller träffas inte regelbundet. Utan att eleverna får *uppleva* sina rättigheter och skyldigheter i skolan blir det svårt att de lär sig om eget ansvar i ett demokratiskt samhälle. Dessutom blir elevens motivation för ett engagemang mot att bli en aktiv medborgare underminerad. Detta är det som visas i den sista öppna frågan där 41 elever (cirka 45%) uppger att de *inte* upplever, *delvis* upplever eller *inte vet* om de upplev-

er demokrati i skolan. Resultatet går i linje med Nussbaums uttalande att hon anser att skolan riskerar att förlora demokratin för att skolorna fokuserar för mycket på ekonomisk tillväxt, och med det endast har fokus på att bilda ekonomiskt produktiva medborgare (Nussbaum, 2010, s. 9-11). Skolan har ett uppdrag att bilda *ansvarskännande individer* och *medborgare* (Lgr 11, s. 9) där det krävs att elever och vårdnadshavare känner till sina rättigheter och skyldigheter (Lgr 11, s. 8).

Nästa undersökningsområde handlar om de sociala relationerna i skolan mellan eleverna och lärarna. Eleverna har uttryckt både i enkäten och i intervjuerna, att de flesta upplever att *lärarna lyssnar på dem*, till exempel när man har ett förslag. Men däremot har det varit en annorlunda bild, där nästan 40% av eleverna säger att de inte upplever (eller inte vet) att lärarna *bryr sig om deras tankar och känslor*. När man tittar på olika variabler sticker det ut, att antalet nyanlända som upplever att lärarna lyssnar är lågt, jämfört med övriga elever (63%). Det är svårt att reflektera över anledningen utan att få träffa båda parterna, men en anledning kan vara språksvårigheter som stör och försvårar relationen. Om det är så blir det ännu viktigare att lärarna utvecklar sin pedagogiska kompetens i syfte till att möta dessa elever på bästa lämpliga sätt. Skolan behöver ständigt utveckla det pedagogiska arbetet för att elever inte ska känna sig utanför i klassrummet (Lgr 11, s. 11).

De nästan 40% av eleverna som inte vet/inte upplever att lärarna bryr sig, indikerar brist på utbildningsprocessfältet *socialisation*, som Biesta skriver riskerar att påverka hela det pedagogiska arbetet (Biesta, 2016, s. 28 ff). Därför blir det viktigt att lärarna inte enbart lutar sig mot att de *lyssnar* på eleverna, utan också i det lyssnandet, *visar känslor och omtanke* mot eleverna. Till detta kan också tilläggas att på de skolor där elevrådet inte fungerar, saknades det ett ingripande från lärare att hjälpa till, för att ordna och inrätta relationen mellan elevrådet och skolledningen, så att elevråd kan bildas och arbetas med på ett levande sätt. Lärares potentiella brist på ansvar skapar då en begränsning för eleverna att få den bildning och utbildning i demokratiska rättigheter och skyldigheter som de har rätt att få i skolan för att kunna bli aktiva och medvetna medborgare. Det är i detta också intressant att påpeka att eleverna (i elevrådet) själva ansåg att den kortaste vägen, som en alternativ väg förutom elevrådet, är att gå till läraren för att få igenom förslag. Skolans uppdrag, att skapa demokratiska och ansvarsfulla medborgare, förutsätter bland annat att eleverna utvecklar sina *relations- och system-uppfattningar*. Goleman och Senge (2016) fokuserar på dessa två av tre fokusområden gällande lärprocesser, där lärarnas roll blir avgörande för elevens lärande. Detta innebär att eleverna behöver organiserade och systematiska demokratiska vägar i skolan, genom till exempel elevråd, samt fungerande relationer som byggs på bland annat omtanke, hänsyn samt uppmärksamhet mellan lärare och elever.

Gällande frågan att ingripa i fall någon har blivit illa behandlad, visas små skillnader mellan olika variabler då flickor, elever med ett annat modersmål och nyanlända är mer benägna att ingripa jämfört med pojkar, elever med svenska som modersmål respektive övriga elever. Bara fem elever har svarat att de inte kommer att ingripa medan 14 elever har svarat ”vet inte”. Läroplanen lyfter fram frågan om ”mobbing” och ett av skolans mål är att eleverna ska motverka mobbing (Lgr 11, s. 12). Empati är en av de färdigheter som behövs för att utveckla den *relationella* kompetensen (Goleman & Senge, 2016, s. 19-21) och som kan hjälpa till att motverka mobbing.

Är det tillräckligt att 79% av eleverna skulle ingripa när någon blir illa behandlad? Det är svårt att svara på den kontroversiella frågan och det grundar sig även på skolans förväntningar och mål som de aktivt behöver framföra och arbeta med på ett levande sätt tillsammans med eleverna. *Subjektifiering*, där Biesta uttrycker det som en individs ”unikhet” och att ”individen bryter in i världen” (Biesta, 2016, s. 108), blir här aktuell där det som skolläring, lärare och pedagog blir viktigt att stärka eleverna i arbetet att aktivt ta motstånd mot mobbing eller stärka förmågan att kunna hjälpa en utsatt elev på skolan. Biesta säger att kvalitén på subjektifiering och hur den möjliggörs beror på vilka åtgärder och pedagogiska arrangemang som skolan utför (ibid., s. 29). Skolan behöver hela tiden arbeta för att utveckla elevers sociala färdigheter som ska hjälpa dem i sin utveckling mot att bli framtida unika medborgare i den pluralistiska världen vi lever i (ibid., s. 108-111).

Resultaten visar sen att pojkar värdesätter pengar och lön mer än flickor när de väljer sina framtida yrken. Kanske prioriterar flickor mera sina intressen för yrket (vilket för den skull inte behöver utesluta att de även kommer att få en bra lön) framför andra faktorer som till exempel den ekonomiska vinsten. Den exakta anledningen (i denna medborgerliga värderingsfråga) går inte att konstatera utan mer detaljerad undersökning om ämnet. Elever med ett annat modersmål och nyanlända är dessutom mer benägna att uppskatta lön och pengar. Det skulle kunna förklaras med att dessa grupper vanligtvis har svagare ekonomiska förutsättningar, särskilt med tanke på att deltagande elever från skolor som har ett annat modersmål än svenska, kommer från olika utsatta områden i Helsingborg och ett utsatt område av Malmös utkant.

Som helhet väljer 59% av eleverna pengar och lön som avgörande faktorer. Nussbaum kritiserar som tidigare sagts, denna riktning i världssamhället, där fokus på ekonomiskt produktiva medborgare reducerar kritiskt tänkande och empatiska medborgare (Nussbaum, 2010, s. 1-11). Skolan kan bidra till att motverka den utvecklingen genom att utbilda och lära elever om värdefrågors innebörd, så att denna fråga inte blir något som i slutändan handlar om okunskap gällande utbildningars koppling till lön. Ansvar måste läggas på hela samhället, när vi pratar om riktningen mot att övervägande ha fokus på ekonomiskt produktiva medborgare, där synen gällande ekonomiska vinster behöver begränsas, eller åtminstone balanseras, för att endast användas i lämpliga och rimliga sammanhang och inte utan att diskutera den ekonomiska värdefrågans innebörd.

Inställningen till utbildning i Sverige behöver förankra respekt för mänskliga rättigheter och belysa vikten av jämställdhet och jämlikhet mellan alla människor samt gynna ett bättre synsätt mot olika värderingar och mot den mångfald som existerar i samhället. För att kunna verkställa detta uppdrag och uppnå dessa mål, behöver skolan bland annat sprida kunskaper och hålla öppna diskussioner (Lgr 11, s. 7). När vi i vår enkät frågar eleverna om de ”diskuterar världsläget gällande bland annat flyktingkrisen och om detta bidrar till att de får bättre förståelse för andra människor och folkgrupper”, upplever endast 57% av eleverna att detta har skett. Det finns ingen större skillnad mellan de olika variablerna här (endast cirka fem procentenheter), förutom en liten skillnad gällande nyanlända med cirka sju procentenheter, men antal nyanlända är för litet för att räkna med detta resultat här. Utifrån vår undersökning är det omöjligt att skilja mellan de två delarna i frågan, det vill säga om bristen handlar om att eleverna pratar om världsläget eller inte, eller om det handlar om att det finns

diskussioner, men att dessa diskussioner i så fall inte bidrar till bättre förståelse för andra människor.

Med hänsyn till resultatet ovan (57%), kan man konstatera att skolan behöver utveckla sina insatser och vidare undersöka anledningar som står bakom det låga resultatet. Detta resultat bekräftas även när man tittar på resultat från ICCS 2016, där 37% av eleverna inte anser att lärarna uppmuntrar dem att diskutera politiska och samhällsliga frågor och 35% av eleverna inte tycker att de diskuterar aktuella politiska händelser i klassrummet (Skolverket, 2017, s. 61- 64). Vidare presenterar ICCS 2016 elevers synsätt på ”andra”. Några exempel i vår teoretiska del har skrivits utifrån ICCS resultat, till exempel: 10% av de svenska eleverna anser att män är mer lämpliga än kvinnor att vara politiska ledare, 18% av eleverna håller inte med om att invandrare får fortsätta tala sina egna språk samt 12% anser att invandrare som har bott i ett land i flera år inte ska få rösta i val (ibid., s. 38-45).

Dessa procentenheter visar olika brister gällande mänskliga rättigheter mot andra grupper och det demokratiska medborgarskapandet i skolan. Detta kan utspela sig när samhället och i detta sammanhang skolan, saknar och tappar öppna diskussioner som bygger på vetenskaplig fakta, kunskaper och undviker viktiga åtgärder som gynnar mänskliga rättigheter. Det är viktigt att inte underskatta dessa frågor om demokratiska och mänskliga rättigheter, då elever i dagens samhälle har en ständig kontakt med världen genom bland annat sociala medier och olika digitala verktyg (Goleman & Senge, 2016, s. 108). Vilka medborgare som skolan och samhället vill skapa, fastställer vilka diskussioner och vilka värderingar skolan förmedlar. Våra antaganden går här i Biestas spår om att god utbildning alltid borde diskuteras utifrån vad som är pedagogiskt önskvärt (Biesta, 2016, s. 43). Pedagogiska bedömningar behöver inte enbart handla om det som är möjligt (till exempel att utvärdera elevers aktiviteter utifrån enbart skolans ekonomi) utan det handlar mera om vad som är värdegrundsmässigt önskvärt (till exempel att en skola ser till att alla lågstadieelever får lära sig simma trots kostnad), vilket istället är ett värdegrundat ekonomiskt beslut.

Intervjuerna visar medvetna och engagerade elever på de aktuella skolorna. Dessutom har eleverna generellt god koll på den demokratiska skolan och dess demokratiska verktyg såsom till exempel elevrådet. Samtliga elever presenterar grundläggande demokratiskt engagemang och goda uppfattningar om demokrati, såsom till exempel anledningar till att vara engagerad i elevrådet, där man påverkar olika saker och presenterar sina åsikter. Det finns bara en elev som har varit osäker gällande anledningen att tillhöra elevrådet. Han har uttryckt det som en jämställdhetsfråga där han tyckte att det är bra att ha en tjej och en kille från varje klass i elevrådet.

Det som intervjuerna har avslöjat är skillnader gällande elevrådsarbetet mellan skolor som har mest elever med svenska som modersmål och skolor som har mest elever med andra modersmål. Skolorna med mest elever som har svenska som modersmål har regelbundna och mer fungerande elevråd. Är det slumpmässigt eller kan man generalisera resultaten? Detta är en fråga som vårt arbete inte kan svara på. Det behövs en mer omfattande undersökning som gäller ett större antal skolor runt om i landet, för att undersöka situationen i olika skolor och i olika geografiska områden med varierande elevunderlag. Men utifrån de aktuella skolorna i den *här* undersökningen ser verkligheten inte tillfredsställande ut på skolor som har mest elever med andra modersmål. Helsingborg 1-skolan har ett elevråd som inte fungerar som på de andra två skolorna med elevråd. Intervjun skedde i mars och då hade det

sista elevrådsmötet ägt rum ungefär i oktober året innan. Alltså träffas elevrådet inte regelbundet vilket bör uppfattas som ett icke fungerande elevråd. Detta påverkar så att eleverna inte kan vara aktiva på skolan fullt ut. Om man bortser från detta faktum har elevrådets representanter på dessa samtliga tre skolor uttryckt att de är nöjda när det gäller samarbete med skolledningen, att de har inflytande i vissa områden och att de kan göra skillnad när de har rimliga förslag som är tillämpbara, till exempel som att ha en klassfest.

Malmö 1-skolan är den enda skola som behöver vidare åtgärder, för att från början igen bygga upp samarbetet mellan elevråd och skolledning och lyckas få tillbaka elevers tilltro på en demokratisk skola. Rektorns svar på Malmö 1-skolan bekräftar att värderingar behöver förankras och de demokratiska verktygen behöver byggas upp och börja användas igen. Av fyra frågor där vi behövde veta skolans inriktning gällande elevdemokrati gavs endast ett svar. Resten svarades på sätt som inte gav svar på frågan. En fråga vidareförde hen till andra personer, på nästa fråga fick vi svaret att hen inte hade stött på detta och gav därmed inget svar på vilken inställning skolan har och gällande sista frågan uttrycktes att hen inte förstod frågan (Bilaga 4). Rektorn var dessutom svår att få tag på både genom telefon och mejl, dröjde längst med svaret (en och en halv vecka) och gav i slutändan svar på endast en av fyra frågor. Med både rektorns svar och elevrådsrepresentantens svar och berättelse, går det att förstå bristen av värdegrundsarbete gällande demokratiuppdraget i den aktuella skolan, där rektor alltid har huvudansvaret (Lgr 11, s. 18).

Det som vi belyst med arbetets resultat och teori visar på att demokratiuppdraget i skolan behöver uppmärksammas. Även om resultaten är generella, med en medveten försiktighet, anser vi att de 92 elever som har deltagit (inklusive elevrådsrepresentanterna), lyfter fram områden som skolor, rektorer och lärare bör ta till sig med tanke på skolans demokratiuppdrag och de förändringar som samhället i dag genomgår.

6. Avslutning

Förutom att det står i skollagen och är skolans uppdrag, så är det värdegrundsmässigt viktigt att föra ett levande samtal om elevers demokratiska rättigheter och skyldigheter. Det är viktigt för att det även gör att vi lärare, pedagoger och skolläda ring håller demokratin levande. Om vi som är ansvariga tystnar, vad händer då?

Och i ett levande samtal i en ständigt föränderlig värld, blir det även viktigt att vi inte glö mmer det sociokulturella perspektivet. Som Säljö på sitt sätt uttrycker det, att med en sociokulturell utgångspunkt blir frågan alltid *hur* vi tillä gna oss *de resurser vi har för att tänka och utföra praktiska projekt* vilka är delar av vår kultur och vår omgivning (Säljö, 2000, s. 21). Med andra ord förklarar han det även med att all ”innebörd och mening” som vi människor skapar, kommer från *insikter och handlingsmönster* som har byggts upp historiskt i ett samhälle som vi sen blir delaktiga i genom interaktion med andra människor (ibid., s. 21).

Allt går inte att se på *ett* enda sätt, inte heller synen på medborgarskapande, demokrati och god utbildning. Det finns inte *ett* rätt svar eller *en* rätt metod för att bilda och utbilda elever till aktiva och medvetna medborgare i demokratisk anda. Men det finns många händelser och förändringar i världen som ger konsekvenser och som i sin tur förändrar samhället och skolan. Om vi inte är nyfikna på dessa händelser som ger nya konsekvenser och som hela tiden uppstår i ett föränderligt samhälle, kan vi heller inte förvänta oss att demokratin alltid ska finnas. För demokrati är inte lika med frihet för alla alltid, även demokrati handlar om att styra hur man vill att verkligheten ska utspela sig. Men förhoppningsvis är det fortfarande det mest humana styrsättet i vårt samhälle, där personen framför oss har lika mycket rättigheter och skyldigheter som vi själva har. Ett levande och respektfullt samtal och engagemang är alltid vägen fram för att skapa Sveriges framtida medborgare, de medborgare som vi som lärare trots allt är med och skapar.

Referenser:

- Berger, P. L & Luckmann, T. (2003) *Kunskapssociologi –hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Falun: ScanBook AB.
- Berggård, B. & Fredholm, L. (2002). "Inledning" i Berggård, B., Ek, Å., Fredholm, L., Lindgren, K., Nieminen Kristofersson, T. & Nilsson, J. *Metodproblem i samband med forskning om risker och kriser*. Hämtad 23 maj 2018 från: <https://rib.msb.se/filer/pdf/23855.pdf>
- Biesta, G. J. J. (2016) *God utbildning i mätningens tidevarv*. Stockholm: Liber.
- Brinkkjär, U. & Höjen, M. (2015) *Vetenskapsteori för lärarstudenter*. Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2013). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Bunar, N. (2017). *Utbildning och mångkulturalitet –det globala samhället*. I Lundgren, U. P., Säljö, R. Och Liberg, C. (red.) (2017) *Lärande Skola Bildning –grundbok för lärare* (fjärde utgåvan). Stockholm: Natur och kultur.
- Colnerud, G. (2004). *Värdegrund som pedagogisk praktik och forskningsdiskurs*, Hämtad 13 december 2017 från: <http://journals.lub.lu.se/index.php/pfs/article/view/7900/6954>
- Dahlstedt, M. & Olson M.,(2014). Medborgarskapande för ett nytt millennium: utbildning och medborgarfostran i 2000-talets Sverige. Ingår i: *Utbildning och Demokrati, Vol. 23, nr 2, s. 7-25*. Hämtad den 15 december 2017, från: <https://www.oru.se/globalassets/oru-sv/forskning/forskningsmiljoer/hs/humus/utbildning-och-demokrati/2014/nr-2/magnus-dahlstedt--maria-olson---medborgarskapande-for-ett-nytt-millennium.pdf>
- Ekman, J. (2011). *Skolan och medborgarskapandet*. Hämtad 4 maj 2018 från: https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FBlob%2Fpdf2596.pdf%3Fk%3D2596
- Goleman, D. & Senge, P. (2016) *Trippelfokus -ett nytt synsätt på utbildning*. Strömsund: Fabricius Resurs.
- Larsson, E. & Westberg, J. (2016) *Utbildningshistoria*. Lund: Studentlitteratur.
- Lgr 11 reviderad 2017. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet. Hämtad 30 januari, 2018, från https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FBlob%2Fpdf3813.pdf%3Fk%3D3813
- Malmö stad presentation (2015). Hämtad den 3 april 2018 från: <https://kfsk.se/samhallsbyggnad/wp-content/uploads/sites/6/2015/06/Malmo-Stad-Presentation20151110.pdf>
- Muhammad, I. (2016). *Nyanlända barn saknar kunskap om demokrati*. SVT hemsida. Hämtad den 23 april 2018 från: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vastmanland/nyanlanda-barn-lar-sig-om-demokrati>
- Nussbaum, M. (2010). *Not for profit -Why democracy needs the humanities*. New Jersey: Princeton University.

Rönnlund, M. (2013). Elevinflytande i en skola i förändring. Ingår i: *Utbildning och Demokrati, Vol. 22, nr 1, s. 65-83*. Hämtad 22 maj 2018, från: <https://www.oru.se/globalassets/oru-sv/forskning/forskningsmiljoer/hs/humus/utbildning-och-demokrati/2013/nr1/maria-ronnlund---elevinflytande-i-en-skola-i-forandring.pdf>

Skollag (2010:800). (2018) Hämtad den 29/5-2018 från: http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

Skolverket. (2010). *ICCS 2009: Morgondagens medborgare, svenska 14-åringars kunskaper, värderingar och deltagande i internationell belysning*. (Rapport 345 2010) Hämtad den 7/2-2018 från: https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FBlob%2Fpdf2397.pdf%3Fk%3D2397

Skolverket. (2017). *ICCS 2016: Kunskaper, värderingar och engagemang i medborgar-, demokrati- och samhällsfrågor hos svenska 14-åringar i ett internationellt perspektiv*. (Rapport 460 2017) Hämtad den 14 december 2017, från https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FBlob%2Fpdf3857.pdf%3Fk%3D3857

Svenska Akademiens Ordbok, (2018) Hämtad den 22 maj 2018 från: https://www.saob.se/artikel/?unik=M_0577-0153.N8g2&pz=5

Svenska Akademiens Ordbok, (2018) Hämtad den 22 maj 2018 från: <https://www.saob.se/artikel/?seek=demokrati&pz=1>

Svenska Akademiens Ordbok, (2018) Hämtad den 23 maj 2018 från: <https://www.saob.se/artikel/?seek=medborgarskap&pz=2>

Sydsvenskan (2015). *Sluta experimentera med oss elever i utsatta områden*. Hämtad den 16 mars 2018 från: <https://www.sydsvenskan.se/2015-03-05/sluta-experimentera-med-oss-skolelever-i-utsatta-omraden>

Säljö, R. (2000) *Lärande i praktiken -ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag

UNHCR, (2017). *Global Trends: Forced displacement in 2016*. Hämtad den 2 feb 2018 från: https://s3.amazonaws.com/unhcrsharedmedia/2017/2017-06-19-Global-Trends-2016/2016_Global_Trends_WEB-embargoed.pdf

Till elever i årskurs 8

Hej!

Vi heter Mari och Majd. Vi är snart färdiga svensk- och engelsklärare och håller nu på med vårt examensarbete.

Vi undrar om du skulle vilja hjälpa oss i det arbetet genom att svara på några frågor om demokrati i skolan och i samhället? Genom att delta i undersökningen bidrar du till ökad kunskap om demokrati i skolan. Det är frivilligt att delta med enkäten och svaren är anonyma på både individnivå och skolnivå. Fråga om du undrar något!

Först får du allmänna frågor om din bakgrund, sedan kommer frågor som handlar om demokrati i samhället och till slut frågor om demokrati i skolan.

Tack för att du medverkar!

Skulle du vilja läsa vårt resultat och färdiga arbete i juni så maila oss så skickar vi det till dig!

Hälsningar,
Mari och Majd

Mari Riise: mari.elfoli@gmail.com
Majd Shawish: ma0224sh-s@student.lu.se

Till lärare

Hej!

Vi heter Mari och Majd. Vi studerar till ämneslärare i svenska respektive engelska på Lunds Universitet. Vi är snart färdiga lärare och håller nu på med vårt examensarbete där vi ska undersöka elevers kunskaper och uppfattningar om demokrati i åk 8.

Vi skulle vilja be om er hjälp med att genomföra en enkätundersökning i en av era åttor. Det är frivilligt att delta i enkäten som tar högst 20 minuter och svaren är anonyma. Vi kommer att närvara under genomförandet för att elever ska kunna ställa frågor. Enkäten fylls i digitalt på elevdatorer eller på elevernas privata mobiler. Det vore bra om vi kan träffas 15 minuter innan lektionen börjar för att förbereda oss. Du är välkommen att kontakta oss med frågor. Arbetet med resultat blir färdigt i juni. Vill ni läsa det så maila oss så kan vi maila arbetet till er då.

Tack för hjälpen och insatsen!

Mvh
Mari och Majd

Kontaktuppgifter:
Mari Riise: mari.elfoli@gmail.com
Majd Shawish: ma0224sh-s@student.lu.se

Bilaga 2

Denna enkät undersöker elevers medvetenhet och kunskaper om demokrati och medborgarskapande. Den är anonym.

Allmän information om dig

1. Kön

- a) Flicka
- b) Pojke
- c) Annat

2. Har du svenska som modersmål? Det vill säga: är svenska det första språket som du lärt dig i hemmet?

- a) Ja
- b) Nej

3. Hur länge har du bott i Sverige?

- a) 4 år eller mindre
- b) Mer än 4 år

4. Vilken skola går du på?

- a) Helsingborg 1
- b) Helsingborg 2
- c) Malmö 1
- d) Malmö 2

Allmänna frågor om demokrati

5. Vad betyder ordet demokrati?

- a) Självestämmande
- b) Folkstyre
- c) Kungadöme

6. Vilken styrelseform har Sverige?

- a) Diktatur
- b) Anarki
- c) Demokrati

7. När man är svensk medborgare har man rätt att rösta i riksdagsvalet.

- a) Ja, när jag blir 18 år
- b) Ja, när jag blir 20 år
- c) Vet inte

Rättigheter och skyldigheter i skolan

8. Vi har rätt att strejka/demonstrera på skolgården om vi inte kommer överens med rektorn angående ett problem som vi upplever.

- a) Ja
- b) Nej
- c) Vet inte

9. Vi har möjlighet att påverka skolmaten.

- a) Ja
- b) Nej
- c) Vet inte

10. Jag har rätt att själv boka ett möte med rektorn under skoltid.

- a) Ja
- b) Nej
- c) Vet inte

11. Jag upplever att lärarna i skolan lyssnar på mig.

- a) Ja
- b) Nej
- c) Vet inte

12. Jag upplever att lärarna i skolan bryr sig om mina känslor och tankar.

- a) Ja
- b) Nej
- c) Vet inte

13. Om jag ser någon bli illa behandlad så ingriper jag, antingen själv eller säger till en vuxen.

- a) Ja
- b) Nej
- c) Vet inte

14. 14. Pengar och lön är avgörande för den utbildningen jag kommer att välja i framtiden.

- a) Ja
- b) Nej
- c) Vet inte

15. På lektionerna pratar vi om världsläget gällande bl.a. flyktingkrisen och detta bidrar till att jag får bättre förståelse för andra människor och folkgrupper.

- a) Ja
- b) Nej
- c) Vet inte

16. **Öppen fråga:** Upplever du demokrati i skolan? Ringa in: JA eller NEJ och förklara varför nedanför:

Elevdemokrati - intervjufrågor

Inledning

Vi vill intervjua er för att få veta mer om elevrådets arbete och inflytande på skolan. Vi kommer att ställa ett antal frågor och intervjun kommer att spelas in om det är ok för er. Era namn kommer att vara anonyma uppgifter i arbetet. Har ni några frågor innan vi börjar?

Huvuddel

1. Vad brukar elevrådsmötena handla om? Kan ni berätta lite kort om vad ni diskuterade på senaste mötet?
2. Hur upplever ni samarbetet med skolledningen? När träffas ni och hur brukar det gå till?
3. Vad har ni som elevråd fått igenom för förändringar på skolan? Kan ni ge några exempel? (Får ni ofta igenom era förslag?)
4. Om en elev kommer med ett förslag till er, hur tar ni det vidare? Vilket tror ni är det bästa sättet att som elev få igenom ett förslag? (Till vem vänder man sig?)
5. Varför tycker ni att det är viktigt att vara med i elevrådet? Vad har ni för tankar om att vara med i elevrådet?

Avslutning

Är det någonting som ni gör i ert arbete med elevrådet som ni tycker att vi har missat att fråga om? Om inte vill vi tacka för att vi fick intervjua er. Och förresten, skulle vi kunna komma tillbaka om vi kommer på att det var någonting vi behöver fråga mer om?

Bilaga 4

Till: Rektorn på *XXX skolan*
Från: Mari Riise och Majd Shawish,
KPU-programmet Lunds Universitet

Följdfrågor till Examensarbete om elevdemokrati.

Hej,

Majd och jag Mari har gjort en enkätundersökning som en del av vårt examensarbete. Den genomfördes i klass 8 på fyra olika skolor (varav en är *xxx skolan*). Vi behöver Er hjälp för att veta hur skolan, och i det rektorn som har yttersta ansvaret, förhåller sig till tre frågor. Skolorna och eleverna är anonyma.

Frågorna till eleverna var:

1. Vi har möjlighet att påverka skolmaten. (Möjliga svar: JA/NEJ/VET INTE)
2. Jag har rätt att själv boka ett möte med rektorn under skoltid. (Möjliga svar: JA/NEJ/VET INTE)
3. Vi har rätt att strejka, demonstrera på skolgården om vi inte kommer överens med rektorn angående ett problem som vi upplever. (Möjliga svar: JA/NEJ/VET INTE)

Frågorna till rektor är:

1. **Kan eleverna påverka sin skolmat på något sätt och i så fall hur?**
2. **Kan eleverna boka ett möte med rektorn och i så fall på vilket sätt kan eleverna boka möte med rektorn? Hur brukar detta se ut?**
3. **Hur är skolans inställning gällande om elever hade velat strejka på skolgården för något de upplever är orättvist?** Kan vara många olika saker, ett exempel skulle kunna vara att eleverna upplever att rast mellan idrott och lektion är alldeles för kort osv.
4. **Har eleverna blivit delaktiga i skolans ställningstagande gällande dessa frågor?**

När arbetet är klart i juni kommer de klasslärare vi samarbetat med att få vårt färdiga arbete. Om Ni undrar eller vill fråga något kontakta oss gärna. Bifogar även inbjudan som skrevs till eleverna och lärarna.

Tack för Er medverkan!

Mari Riise: tel: 0739-124679 mari.elfoli@gmail.com

Majd Shawish: tel: 0765-569804 ma0224sh-s@student.lu.se